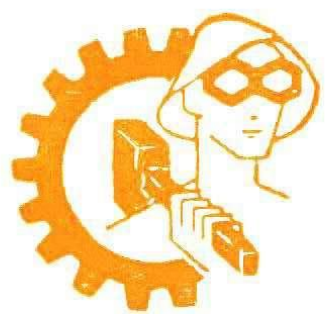
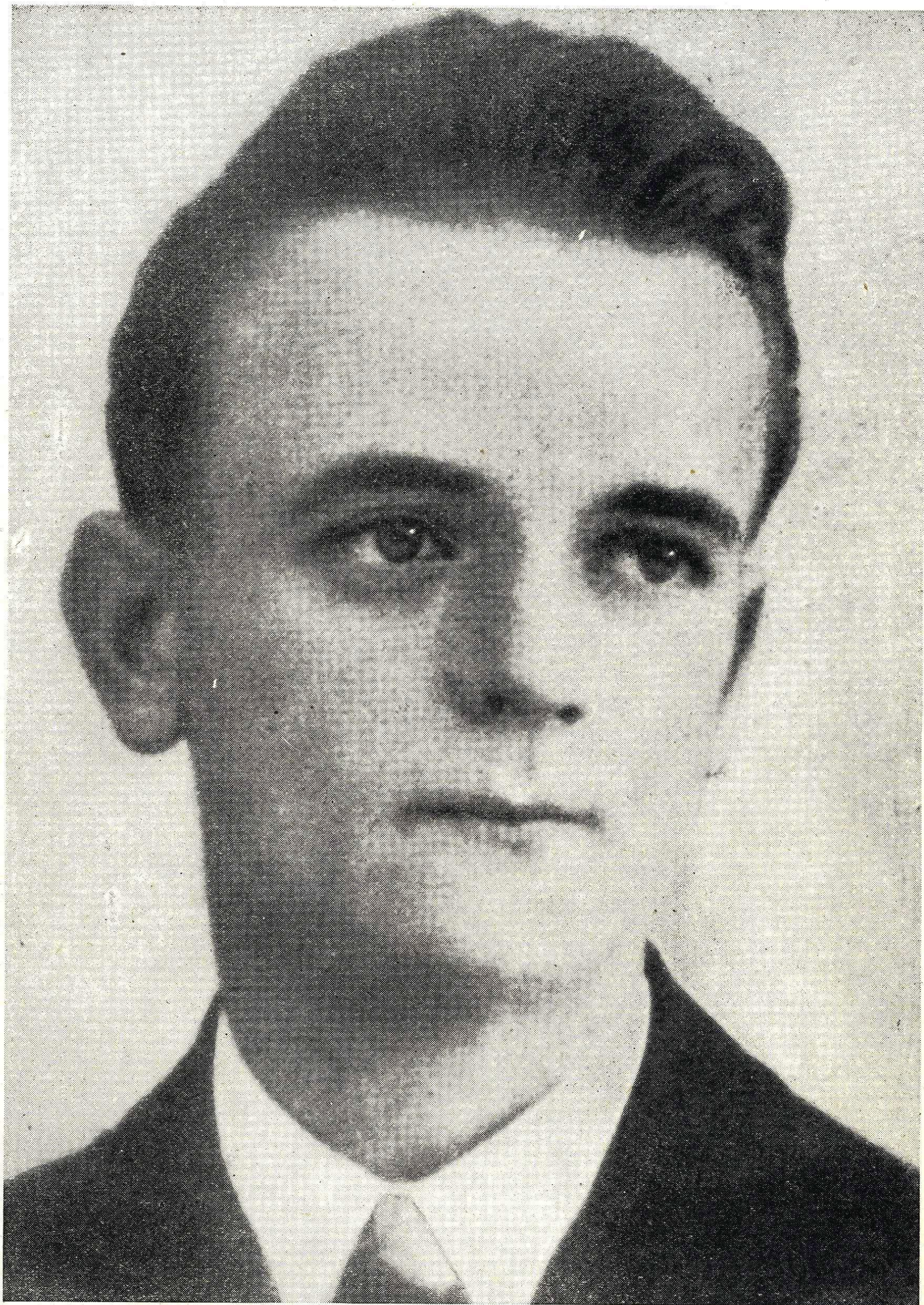

ŽELEZAR 4

Narodni heroj Andrej Žvan - Boris

Narodni heroj

Andrej Žvan - Boris

Rodil se je 21. novembra 1915 v Spodnjih Gorjah pri Bledu v delavski družini. Oče je bil sezonski gozdni delavec. S svojim bornim zaslužkom je le težko preživel osemčlansko družino. Že v mladosti je Andrej pomagal očetu pri delu v gozdu na Pokljuki ali Mežakli in tako kmalu spoznal težave in stiske delovnega človeka v času med obema vojnama. Dasiravno še mladenič je prišel do prepričanja, da v takratni družbi nekaj ni v redu, da delavec za svoje delo ne prejema tistega plačila, ki mu po vsaj pravici gre. Kmalu je spoznal, kdo je njegov razredni sovražnik in kje je njegovo mesto v boju z njim. Spoznal je, da delavec brez močne politične organizacije ne bo kos raznim intrigam tedanjih oblastnikov, ki so dušili vsako delavsko gibanje, če je bilo potrebno, tudi z orožjem.

Zaposlil se je leta 1937 v Železarni na Jesenicah kot delavec — težak, pozneje pa je postal elektrovarilec. Začel se je udeleževati v naprednem delavskem gibanju. Z osemnajstimi leti se je vključil v delavsko kulturno društvo »Svoboda«, pozneje »Vzajemnost«, v Spodnjih Gorjah kot odbornik. Bil je tudi aktivni član godbe Prosto-voljnega gasilskega društva v Zgornjih Gorjah, kjer se je kulturno udeleževal in skupaj s svojimi tovariši — napredno mislečimi delavci — preživel veliko prijetnih debatnih večerov.

Tudi vsa ostala družina Žvanovih, predvsem njegovi bratje, je bila v času stare Jugoslavije napredno usmerjena.

Ob napadu Nemcev na Jugoslavijo so začeli Boris in njegovi bratje aktivno sodelovati v narodnoosvobodilnem gibanju. Veliko je vplivala nanj in na njegove brate znana komunistka Marija Žumer iz Spodnjih Gorij. V pogovorih z njo je Boris spoznal, da se bližajo veliki dogodki, da se bliža čas, ko bo delavec z orožjem v roki izvedel revolucijo svojega razreda in, če bo treba, žrtvoval tudi svoje življenje za ta veliki cilj.

Bil je med prvimi, ki so se odzvali klicu Partije, ko je pozvala vse napredne Slovence na oborožen upor proti okupatorju in njihovim pomagačem, domačim izdajalcem.

Že okoli 1. avgusta 1941 je skupaj s svojima bratoma Janezom in Lojzetom odšel v partizane. Stopil je v partizansko skupino, ki se je tedaj zbrala na Pokljuki in ki jo je vodil Jože Finžgar, star borec za delavske pravice. Imela je težko delo. Borci so začeli prigovarjati ljudem, naj sabotirajo vse gospodarske in politične ukrepe okupatorja. Udeležil se je vseh akcij, ki jih je izvedla Cankarjeva četa, in se že v začetku izkazal kot zelo pogumen in borben borec. Kmalu je postal vodnik voda.

V decembru 1941 je prevzel vodstvo Prešernove čete.

Pogumen in zgleden borec, v borbi iznajdljiv in drzen, je bil pri borcih zelo priljubljen in spoštovan. Toda ne samo med borci, tudi med civilnim prebivalstvom je tovariš Andrej, s partizanskim imenom Boris, zaslovel po vsej Gorenjski kot pogumen in pravičen borec za svobodo svojega ljudstva. Neusmiljen je bil do vseh odpadnikov in izdajalcev slovenskega naroda. Že v začetku narodno-osvobodilnega boja je sam likvidiral več petokolonašev. Udeležil se je vseh bojev na ozemlju Mežakle, Pokljuke in pod Stolom v času do sredine 1943. leta. V vseh teh bojih se je odlikoval kot pogumen in drzen borec, postal je strah in trepet okupatorja in domačih izdajalcev.

Pozimi 1941–1942 se je Prešernova četa težko bojevala na Pokljuki. Ob koncu januarja 1942 se je Boris menadoma znašel sam v globokem snegu, obkoljen od Nemcev. Z vseh strani so pričeli pritiskati nanj. Oborožen je bil z lahkim mitraljezom, ki pa zaradi hudega mraza ni de-

loval. Iz skalnatega zaklona je opazoval bližajoče se Nemce, ki so počasi napredovali. Zažgal je zemljevid, fotografije in vse, kar je imel pri sebi papirnatega, in na kratko trajajočem plamenu ogrel mitraljez. Z rafali je za nekaj časa odbil sovražnika. Do večera je ostal v zaklonišču, ko pa so Nemci začeli znova jurišati, je zaklonišče zapustil in začel boj z globokim snegom.

Okoli 500 metrov daleč od mesta boja je slišal divje vpitje Nemcev, ki so našli prazno zaklonišče. Končno se mu je po dva do tri metre globokem snegu posrečilo prebiti se skozi nemški obroč.

19. marca 1942 je Boris s svojima dvema tovarišema napadel nemški avtomobil na križišču cest Mežakla–Jesenice v bližini Poljan.

Ob tej priložnosti sta bila ubita državni komisar za izseljevanje (Reichskommissar für Umsiedlung) in njegov spremljevalec. Čeprav je bil napad ob belem dnevu in v neposredni bližini žandarmerijske postaje, je uspel. Ljudje so drzno akcijo pozdravili in mnogo govorili o junaškem dejanju Borisa in njegovih tovarišev — partizanov.

Poleti 1942. leta je Boris zasledil na Mežakli nekega starejšega moškega, ki se mu je zdel sumljiv. Pohajal je po gozdu, kot da bi nabiral gobe, v resnici pa si je ogledoval partizanske sledove. Boris se je preoblekel v uniformo gestapovca in ogovoril osumljenca. Vprašal ga je, ali je videl partizane in zakaj jih ne pride prijaviti na Gestapo na Bled. Iz pogovora je Boris spoznal, da ima pred seboj nevarnega izdajalca in ovaduha. Zvedel je, da so ga Nemci že večkrat poslali iskat partizanske sledove in da je že večkrat dobil nagrade za razna izdajstva. Odvedel ga je v partizansko taborišče, kjer so ga obsodili na smrt in ustrelili. Junija 1942 je Boris prišel s svojo četo — za skupno akcijo z ostalima četama Cankarjevega bataljona — pod Stol. 29. junija 1942 so zažgali železniški most v Mostah pri Žirovnici in za dvajset dni onesposobili progo. Več desetih transportov je šlo manj na fronto in več sto vagonov hrane je šlo manj iz Slovenije. Nemci so bili besni in ker se niso mogli drugače maščevati, so pripe-ljali na kraj razdejanja talce in jih postrelili.

Isto poletje so borci Cankarjevega bataljona večkrat odvili tračnice na progi Jesenice–Blejska Dobrava in iztirili vlake.

Udeležil se je tudi napada na nemško patroljo na Voklem na Pokljuki, kateri je uspel. Patrolja Nemcev, med katerimi je bil komandir postojanke, je bila uničena.

Nato je Boris s tovariši napadel in likvidiral nemško patroljo v Radovni, v kateri je bil tudi bivši jugoslovanski žandar Prijatelj, ki je bil v nemški službi in je stalno ovajal pristaše narodnoosvobodilnega gibanja. Napad je civilno prebivalstvo Gorij pozdravilo.

Okupator je mislil, da je z neprestanimi večmesečnimi hajkami uničil Cankarjev bataljon pod Stolom 1942. leta. Toda spet so se pojavili na mnogih krajih, izvedli drzno akcijo, potem pa se bliskovito umaknili.

Vendar se je vse to zdelo Borisu še premalo. Nekaj dni je neprestano tuhtal, se pogovarjal z obveščevalci in posvetoval s štabom, potem pa se odločil. Kot komandant Gorenjskega odreda, v katerega je bil imenovan zaradi vojaških vrlin, ki jih je pokazal kot komandir čete po smrti Poldeta Stražišarja junija 1942. leta, je obe četi pod Stolom odpeljal v Žirovnico. 13. septembra 1942 je Cankarjev bataljon spretno vdrl v Žirovnico, neopazno obkolil postajo, medtem ko je del bataljona izpraznil trgovino. Dobro zasnovan načrt je omogočil, da je bataljon železniško postajo zasedel in poslopje zažgal. Nemci so sicer streljali, toda spretno postavljene skupine, partizanov, so jih kmalu prisilile, da so utihnili. Ko so postajo zajeli plameni, se je bataljon brez izgub umaknil.

Kmalu potem je Borisa začel mučiti hud revmatizem. Za nekaj časa je moral zapustiti odred in je prevzel politično delo na terenu Gorje–Bled. Brž ko se je malo pozdravil, se je zopet vrnil v borbeno enoto.

Ob koncu 1944. leta je postal namestnik komandanta gorenjskega vojnega področja. Ta se je takrat zadrževal na področju Selške doline.

Tovariš Andrej Žvan ni bil samo pogumen borec, ampak tudi dober politični delavec. Bil je pošten in vedno pravičen, kar je zahteval od svojih borcev. Prepričevalno je znal kazati našim delovnim ljudem kakor tudi kmeč-

kemu prebivalstvu perspektive narodnoosvobodilnega boja. Le-ti so ga močno cenili in ga podpirali, kjer koli se je zadrževal. Veliko popularnost je užival predvsem v okolici Bleda, Gorij in Bohinja. Kadarkoli je bila v bližini teh krajev kakšna drzna akcija, so jo ljudje pripisovali njemu. Često je bilo slišati, kako so govorili:

»Tu je bil pa že gotovo Boris zraven!«

Ob raznih prehranjevalnih akcijah (kot namestnik komandanta gorenjskega vojnega področja) je bil zelo občutljiv prav pri zaščiti malega delovnega človeka, h kateremu je tudi sam sodil.

Spomladi 1945 je bil z večjim številom borcev iz gorenjskega vojnega področja v prehranjevalni akciji v belogardistični postojanki v Danjah pri Sorici. Med borci je bilo tudi nekaj ukrajinskih Rusov, ki so bili zajeti kot nemški vojaki in so bili vključeni v gorenjsko vojno področje. Boris je ukazal, da se ne sme odvzemati hrane revnim družinam. V neki hiši so naleteli na ubogo starko, ki jih je napotila k nekemu bogatemu kmetu. Partizani so se oskrbeli pri kmetu s krompirjem, žitom in živino. Izkazalo se je celo, da se tam še niso oskrbeli s prehrano in je bilo obilo zaloge. Medtem so omenjeni Rusi odvzeli starki, ki je pokazala partizanom bogatega kmeta, njeno mleko in smetano in se začeli gostiti. Boris je pri pregledu zalog po hišah in odrejanju količine rekviriranih živil naletel na Ruse. Polklical jih je ven in jih hotel na mestu ustreliti, ker so tako grobo kršili njegov ukaz. Na prigovarjanje drugih tovarišev jim je odpustil kazen.

Opisani primer iz Borisovega življenja nam kaže njegovo poštenost in pravičnost, ki je pri prebivalcih vedno zbujala globoko spoštovanje.

Brezobziren je bil do vseh tistih, ki so hrano v teh težkih časih prikrivali in je niso hoteli dati partizanski vojski. V takih primerih je sklical vaše sestanke, na ka-

terih je javno obsodil postopke teh ljudi ter jih prikazal kot izdajalce NOV in s tem tudi lastnega naroda.

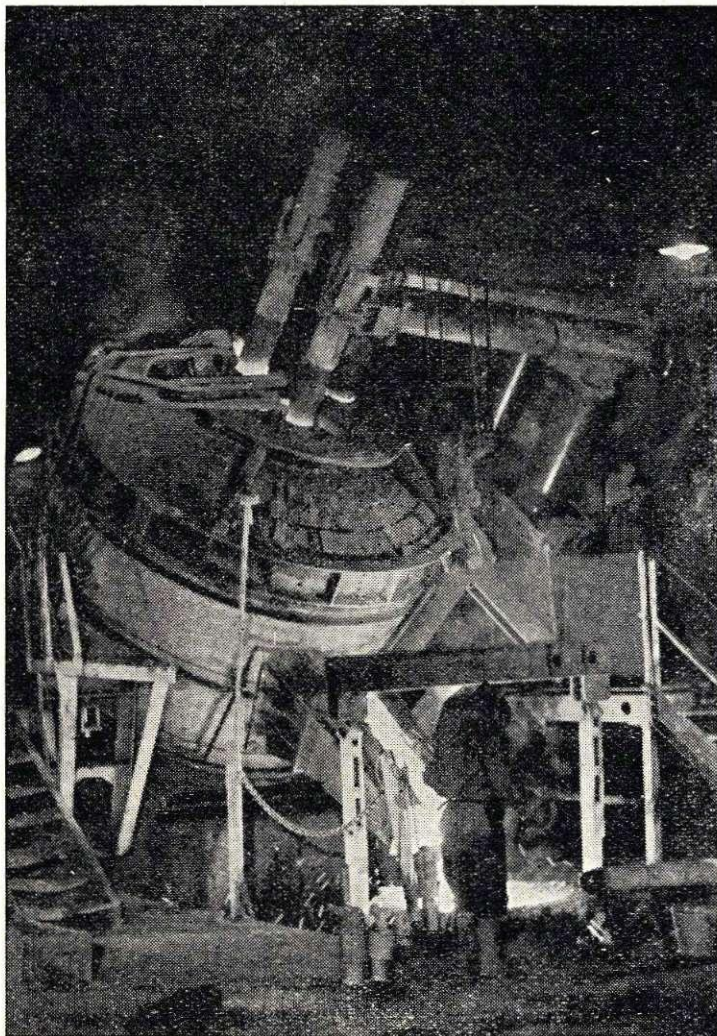
Bil je vodilni partizanski funkcionar in je v letih 1944–1945 zelo uspešno mobiliziral nove borce na Gorenjskem in jih pošiljal v brigade IX. korpusa. Spomladi 1945. leta sta bila Kosovelova brigada in partizani gorenjskega vojnega področja v bivših italijanskih kasarnah na Poreznu. V tem času so Nemci pripravili zadnjo večjo ofenzivo z namenom, da uničijo partizansko vojsko skupaj z narodnimi izdajalci. Tovariš Boris je vodil večjo skupino na novo mobiliziranih borcev na Primorsko, med katerimi je bilo preko 200 neoboroženih. Ko so se pripravljali Nemci za ofenzivo, je bil s svojo skupino na Poreznu. S slabo oboroženo patroljo, ki jih je spremljala, se je skušal z neoboroženimi tovariši prebiti iz nemškega obroča na Poreznu. Kljub temu, da se je junaško boril, je skupaj s svojimi tovariši podlegel mnogo močnejšemu sovražniku 24. marca 1945.

O Borisu, njegovih drznih dejanjih in junaški smrti še danes često govorijo borci, ki so ga poznali, kakor tudi ljudje na terenu. Za svoje veliko delo, ki ga je opravil v narodnoosvobodilni vojni, je bil Boris junija 1944 kot udeleženec NOV od 1941. leta odlikovan z Redom hrabrosti in dobil Spomenico 1941.

Tudi dva Borisova brata sta žrtvovala svoji življenji za narodovo osvoboditev. Lojze Žvan je padel že 8. avgusta 1941 na Partizanskem vrhu na Jelovici, Jože pa 24. decembra 1942 v Jelah pod Pokljuko. Od vseh štirih bratov Žvanovih, ki so se med prvimi udeležili NOV, je ostal živ edino brat Janez.

Borisovega očeta so bili skupaj z dvema sestrama izselili junija 1942 v Essen, kjer je umrl 1943. leta, Borisovi sestra pa sta se vrnila.

29. novembra 1953 je bil Boris odlikovan z Redom narodnega heroja.

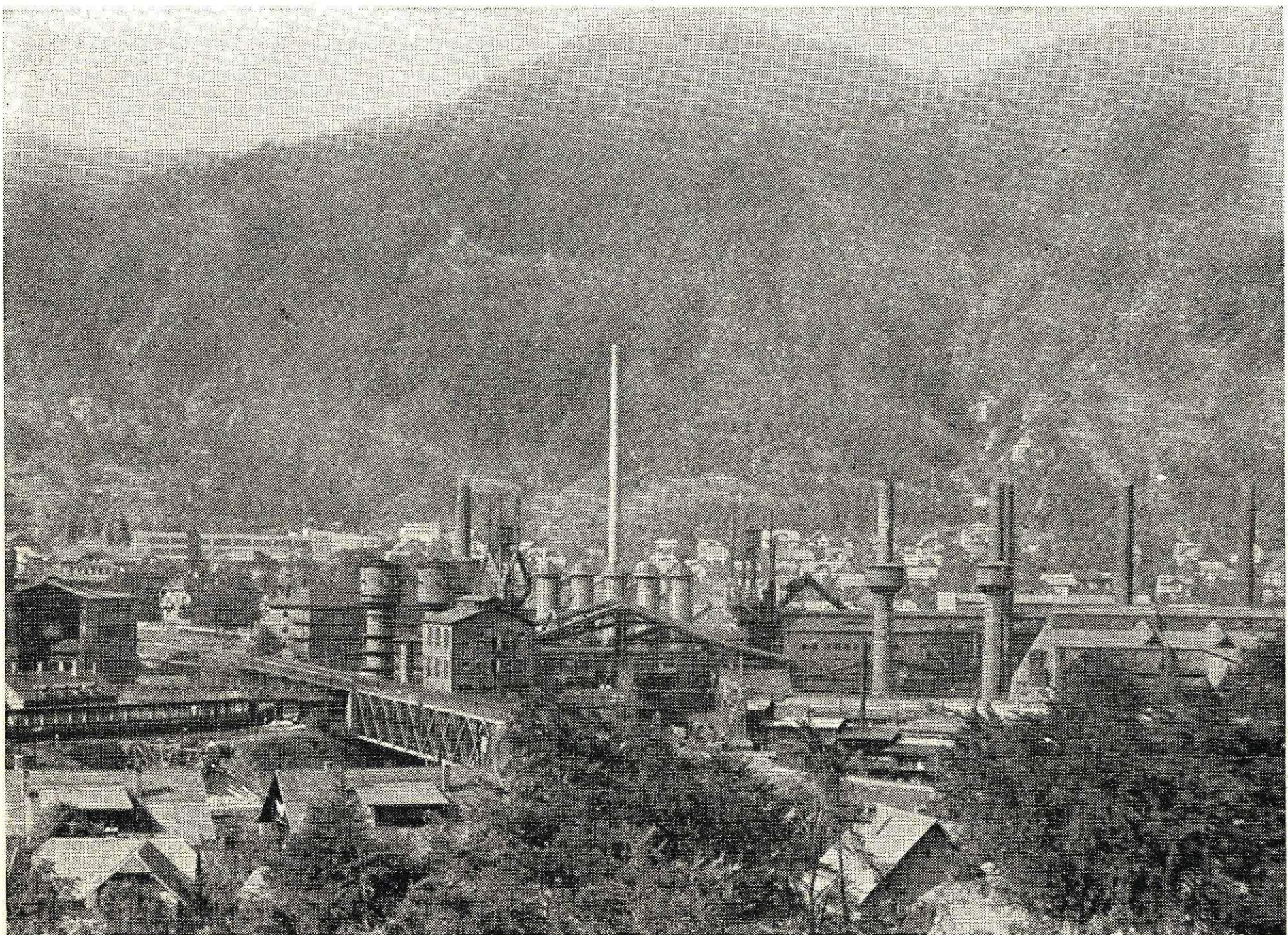

Nove tone specialnega jekla nam je dala elektropeč
Foto: Kolman

Prebivalcem naše občine!

**Ob 1. avgustu,
prazniku
naše občine,
iskreno čestitamo
vsem delovnim ljudem
ter borcem
in aktivistom
iz narodnoosvobodilne
borbe**

**Družbene in politične
organizacije,
organi delavskega in
družbenega samoupra-
vljanja ter uredništvo
Železarja**

Naše železarsko mesto — Foto: Rjazancev

Naš občinski praznik

Ni slučaj, da je prav 1. avgust dan, ko naše mesto praznuje svoj občinski praznik. Zato je prav, da se tudi ob letošnjem praznovanju za hip pomudimo pri dogodkih v letu 1941, ki so se dogodili na ta dan.

Na Mežakli, nad Poljanami, ki so že pred vojno bile zatočišče borcev za pravice delovnega razreda, so imeli svoje taborišče jeseniški partizani, prvoborci Cankarjeve čete. Gorenjska je takrat že oživela in partizanske akcije so hrabrile zavestne in poštene ljudi v boju proti okupatorju. Ena takih akcij je bila tudi — miniranje cestnega mostu v Mostah pri Zirovnici.

Tako se je večina Cankarjeve čete prvega avgusta 1941. leta vračala s te akcije, ko so Nemci, z namenom, da uničijo prve partizane, prihrumeli na Poljane in naprej na Obranco. V partizanskem taborišču so zatekli le nekaj borcev. Streli iz pušk na Mežakli pa so vračajočo se četo opozorili, da nekaj ni v redu. Borci so še bolj pohiteli v taborišče, da bi pomagali svojim tovarišem in pri tem naleteli na Nemce.

Obranca je bila tako prizorišče prve odprte bitke partizanov z Nemci. Presenečeni ob napadu z druge strani, so se Nemci začeli umikati in jo ubrali nemudoma nazaj na Jesenice. Seveda pa so pri tem vseeno morali zabeležiti nekaj mrtvih. Žal pa so imeli tudi partizani svoji dve prvi žrtvi.

V borbi sta omahnila smrtno zadeta Ferdo Koren in Viktor Arzenšek, jeseniška kovinarja — prvoborca.

Omahnila sta polna življenja v boju za svobodo in žrtvovala svoji življenji. Ferdo Koren, doma z Jesenic, je bil že pred okupacijo sekretar SKOJ in agilen politični delavec, ki je svojo pripadnost delavskemu razredu in borbi za njegove pravice dokazal s tem, da je med prvimi zgrabil za puško in odšel v partizane. Prav tak je bil tudi Viktor Arzenšek, čeprav ni bil domačin, bil pa je jeseniški kovinar — delavec, ki je s svojo smrtjo prispeval vse za našo osvoboditev.

Torej pomeni prvi avgust ne le prvi spopad z nasilnim in brezobzirnim okupatorjem, ampak tudi začetek krvave poti jeseniškega delavskega proletariata, pomeni začetek odkritega boja naših narodov, najboljših sinov in hčera, ki so brez razmišljanja, prepričani v pravičnost svojega boja, vstali proti nasilju in trinoštvu svojih zatiralcev.

Zato torej je prvi avgust naš občinski praznik, ob katerem je prav, da se vsako leto spomnimo vseh teh dogodkov, da se spomnimo vseh žrtev v vsej dobi okupacije, ki so žrtvovali vse za lepšo bodočnost nas. Prav posebno slovesno pa proslavimo naš občinski praznik letos, ko praznujemo 20-letnico vstaje jugoslovanskih narodov; proslavimo pa ga lahko najlepše s tem, da bomo vložili vse svoje sile za čim večje gospodarske uspehe, da si bomo po najboljših močeh prizadevali in pomagali vsem ostalim miroljubnim narodom na svetu ohraniti mir in neodvisnost in tako zagotoviti čim lepšo bodočnost sebi in vsemu delavskemu razredu sveta. Naši dosedanja uspehi na vseh področjih so nam zadostna garancija, da bomo te svoje cilje lahko uresničili in dokazali vsemu svetu pravilnost naše poti in veličino naporov naših narodov, ki so jih vložili in ki so jih pripravljene vložiti za vsesplošni napredek, za mir v svetu in za novo socialistično Jugoslavijo, ki jo modro vodi Zveza komunistov s tovarišem Titom na čelu.

Ob decentralizaciji organov delavskega upravljanja

Letošnje leto je za razvoj in delo organov delavskega upravljanja zelo pomembno. V desetih letih smo se pri upravljanju podjetij veliko naučili, zato smo se lahko lotili v tem letu še bolj zahtevne naloge. In ne samo to. Razširitev dela organov upravljanja so že dalj časa terjali neposredni proizvajalci na delovnih mestih. Sicer so v zadnjih letih skrbno spremljali delo naših delavskih svetov in upravnih odborov, vendar je bilo število samoupravnih organov majhno, kar velja tudi za število delavcev — upravljalcev. Zaradi tega smo se tudi v naši železarni odločili, da ustanovimo večje število ekonomskih enot, kakor smo jih imeli doslej.

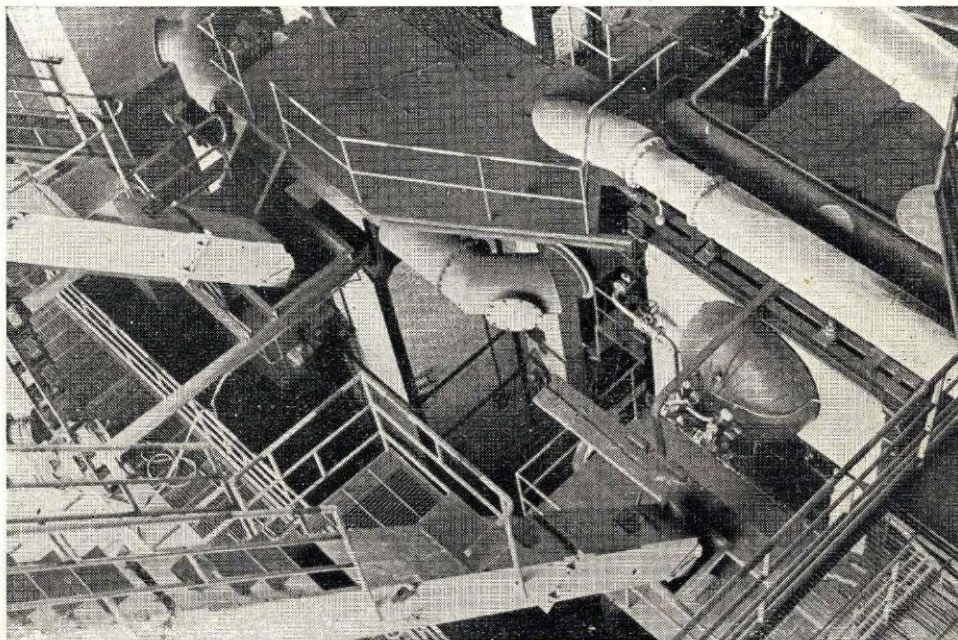
V petek, 30. junija, so bile volitve v nove samoupravne organe, ki jih je razpisal Centralni delavski svet na svojem 16. zasedanju. Ta dan smo izvolili nad 500 novih upravljalcev. Z decentralizacijo organov delavskega upravljanja bo omogočeno slehernemu delavcu — upravljalcu v naših obratih, da kot član zbora proizvajalcev v ekonomski enoti ali član obratnega delavskega sveta, neposredno sodeluje pri upravljanju.

Kakor smo že obširneje pisali v našem časopisu, imajo organi upravljanja zelo važne in pomembne naloge. Na svojih sejah bodo ob 30 % udeležbi

lahko razpravljali in sklepali o nalogah, ki se tičejo izpolnjevanja proizvodnega plana in dalje o politiki nagrajevanja, o kadrovskih vprašanjih zborov ekonomske enote, kakor tudi o različnih normativih itd. Skratka — cela vrsta važnih vprašanj in problemov bo zdaj prepuščena v odločanje delavcem, medtem ko bodo delavski sveti obratov in centralni delavski svet v podjetju reševali le probleme, ki se nanašajo na celotno podjetje. Ti organi bodo morali z vso pozornostjo spremljati delo novoizvoljenih organov samoupravljanja v ekonomskih enotah. Na že omenjenih volitvah smo izvolili 20 delavskih svetov in 11 upravnih odborov v 31 ekonomskih enotah. V večjih obratih se bodo zbori ekonomskih enot sestajali tudi po dneh. Na ta način bo hitreje omogočena sklepčnost ob upoštevanju sklepa, da mora biti na seji zbora ekonomske enote navzočih 30 % članov zbora dotične enote.

Visoka udeležba na volitvah je dokaz, da se člani našega kolektiva zavedajo velikega pomena decentralizacije. Iz razgovora s številnimi člani našega kolektiva smo zvedeli, da so v posameznih obratih z veseljem sprejeli predlog o razširitvi teh organov in povečanju števila proizvajalcev — upravljalcev. Povsod prevladuje zavest, da bodo delavci imeli več besede pri odločanju, vendar bo novo izvoljenim članom obratnih delavskih svetov in upravnih odborov treba pomagati, morda v obliki seminarjev ali tečajev, kjer naj bi se seznanjali z novimi predpisi, ki se nanašajo na politiko nagrajevanja in sploh na ekonomiko ter dobro gospodarjenje. Sklep o ustanovitvi večjega števila ekonomskih enot oziroma samoupravnih organov je umesten tudi zaradi tega, ker delavci dobro poznajo problematiko svojega obrata in bodo sprejeti sklepi tudi realni.

Naša kotlovnica
Foto: Kolman

Bogomil Homovec

Novosti v tehnoloških procesih v železarstvu

Železarstvo začenja pravzaprav v letih okoli 1870 svoj revolucionarni dvig, torej v letih, ko je osnovana naša železarna, kar se vidi iz naslednjega pregleda:

Svetovna proizvodnja surovega jekla:

1870	0,51 milijonov ton
1880	4,18 milijonov ton
1900	27,69 milijonov ton
1910	58,94 milijonov ton
1920	71,42 milijonov ton
1930	93,59 milijonov ton
1940	139,25 milijonov ton
1950	186,70 milijonov ton
1960	340,46 milijonov ton

Nekateri ekonomisti dokazujejo neposredno zvezo med povečanjem proizvodnje jekla in življenjsko ravnijo, zato se vse države prizadevajo, da povečajo svojo proizvodnjo jekla. Po nekih cenitvah bo znašala kapaciteta jekla na svetu v letu 1965 — 493 milijonov ton.

S povečanjem količine so se spremenili v mnogočem tudi načini izdelave jekla, zlasti so se spremenile kapacitete posameznih agregatov. Za vodilne ljudi v železarnah je nastal izredno težaven položaj pri izbiri novih naprav, saj so mnoge že v nekaj letih zastarele. V zadnjih 100 letih je bilo objavljenih in preizkušenih na stotine raznih patentov in izboljšav. Nekatere iznajdbe so bile »muhe enodnevnice«, druge so se obdržale do današnjih časov, kot sta na primer Siemens-Martina peč, elektropeč itd.

V zadnjih dveh desetletjih je bil razvoj mnogo hitrejši kot prej. V spremenjenih ekonomskih odnosih so bile ponovno izvedene mnoge študije in preizkusi, saj so mnogi pogoji ugodnejši, kot so bili pred 50 leti.

Na plavžih je šel razvoj predvsem v smer izboljšanja vsipa. Pred leti so rudo vsipali v visoke peči tako, kot je prišla iz rudnika, kvečjemu so jo klasirali in drobno rudo aglomerirali. Podjetja, ki so uporabljala bogatejšo rudo, so imela nižjo porabo koksa. Vendar je na svetu vedno manj bogate rude (preko 60 % železa), zato je vedno več podjetij prisiljeno uporabljati revnejše rude in vedno bolj naprave za obogatitev rude. Koncentrirajo rudo z magnetno metodo, pred katero jo

včasih magnetno pražijo ali s klasičnimi rudarskimi metodami, zlasti s težko tekočino.

Zlasti pri kislih rudah pa je sedaj povečana uporaba bazičnega aglomerata, tudi do 100 % ter se je s tem del redukcije prenesel izven plavža.

Da bi znižali porabo koksa je povečana temperatura zraka za plavže do 900° C. V zadnjem času so poizkusi vpihavanja zraka celo z mnogo višjimi temperaturami. Za povečanje produktivnosti delajo poizkuse z vpihavanjem kisika oziroma pare.

Pri najnovejših poizkusih del koksa zamenjujejo s hidrokarbonati — mazutom, naftalinom, koksnim plinom in naravnim plinom.

Mnoge peči delajo s povečanim pritiskom na vrhu peči, do 2 atm, proučujejo pa možnost, da bi jo povečali na 2,8 atm.

Velikost peči in dnevna proizvodnja se stalno povečujeta. V začetku stoletja so bile peči z zmogljivostjo 400 ton grodlja dnevno že velike, danes pa je že precej peči s proizvodnjo 2000 ton grodlja dnevno — proučuje pa se postavitev 3500-tonske peči.

V naši železarni razen poizkusov z bazičnim aglomeratom (poročilo je bilo objavljeno v Železarju), nismo v proizvodnji grodlja napredovali, ker je to povezano z večjimi investicijskimi stroški in bomo lahko dosegli šele za rekonstrukcijo.

V Varešu in Ljubiji se predvideva obogatitev rude, priprava rude v naši železarni pa bo imela zadostno kapaciteto za 100 % vsip aglomerata. Predvidevamo, da se bo s tem produktivnost plavžev povečala, posebno pa znižala poraba koksa.

V proizvodnji jekla je v zadnjem desetletju nastala prava revolucija z uporabo kisika v proizvodnji. Poleg uporabe kisika v klasičnih proizvodnih procesih, so se razvili novi procesi, kot je L. D. Kaldo, Rotor, L. D. A. C. Vsi ti procesi so podobni nekdanjemu Thomasovemu procesu z razliko, da se žilavljenje vrši namesto z zrakom s kisikom, z ali brez apnenega prahu.

Pri razvoju vse bolj izginjajo male SM peči in jih nadomeščajo z vedno večjimi elektropečmi. Tako je neka angleška železarna pričela podirati svojih 21 SM peči in jih bo nadomestila s 6 elektropečmi.

Pri nas smo v preteklem letu povečali uporabo kisika v SM in EL pečeh ter s tem izboljšali proces. Na eni od SM peči smo povečali težo šarže od 75 na 110 ton, kar nam spet povečuje produktivnost. Večje uspehe v produktivnosti pričakujemo šele z nabavo nove 60-tonske elektro peči in porušenjem 3 malih SM peči ter izgraditve dveh — 150 tonskih SM peči s primernimi napravami za pripravo vložka in šaržiranje.

V valjarnah so v izgradnji vedno večje kapacitete in posamezne valjarne za profile z letno proizvodnjo 250.000 do 500.000 ton niso več nobena redkost, trakovne valjarne do širine 1500 do 2000 milimetrov pa se gradijo za kapacitete do 2 milijonov ton letno. Ker morajo take valjarne biti polno izkoriščene z velikimi naročili, je ostalo še vedno

dovolj možnosti za male valjarne s specialnim programom.

Pri nas je bila v valjarnah zgrajena normalizirna peč in še nekaj drugih peči v valjarni pločevine ter nova čistilnica za brušenje gredic. Zgrajena je bila tudi nova lužilnica za nerjavečo pločevino. — Intenzivno je bilo delano na izdelavi kvalitetnejših proizvodov, kot so valjana kvaliteta žica, trafo in dinamo pločevina, kotlovska pločevina, nerjaveča pločevina itd. Drugih bistvenih izboljšav v valjarnah ni bilo ter nas čaka intenzivno delo v naslednjem obdobju.

Avtomatiko, kakor tudi elektronske možgane tudi v železarnah vedno bolj uporabljajo. Največ uporabljajo avtomatiko v velikih valjarnah in na topilniških in zagrevnih enotah. Televizijo pa s pridom uporabljajo v obratih za kontrolo procesov.

Pri nas avtomatika, razen na nekaterih pečeh,

še ni uvedena in nas čaka mnogo naporov, da jo uvedemo, kjer je to mogoče.

Kontinuirano vlivanje jekla je v nadaljnjem porastu. Zgleda, da bomo lahko že v nekaj letih trdili, da je proces tudi praktično osvojen. Zato smo pri nas pri rekonstrukciji upoštevali to možnost in bomo blooming uporabili v primeru nabave naprav za kontinuirano vlivanje, za valjanje trakov in pločevine.

Na svetu so bili za napredek v črni metalurgiji vloženi ogromni napor v raziskave novih procesov ter izboljšanje vodenja obstoječih. V našem podjetju smo raziskovalno delo zanemarili, zato bomo morali v bližnji prihodnosti to popraviti, da bi lahko sledili silovitemu razvoju jekel v svetu, poleg osnovnih tudi za nove procese v atomski industriji.

Ciril Trilar-Ciro

Tovarištvo v partizanih

Beseda tovarištvo je tako globok pojem, da ga marsikdo ne pojmuje in ne more razumeti, je beseda, ki prekaša najbolj globoke rodbinske veze. Le dober tovariš bo pomagal tudi v najbolj kritičnih življenjskih trenutkih in žrtvoval za tovariša največje napore in tudi svoje življenje.

Naši narodi so občutili pomen tovarištva že v predaprilski Jugoslaviji pod kapitalistično tiranijo. Marsikateri napreden delavec je v stari Jugoslaviji, ko je bil preganjan od takratnih oblasti, znal preceniti, kaj je tovarištvo zaradi tega, ker je trpel in ga nihče ni mogel bolje razumeti kot le njemu enak sotrp in v naprednih delavskih organizacijah. Tudi sam sem spoznal pravo tovarištvo prvič, ko sem v šestnajstem letu starosti postal član gledališke skupine društva Svobode 1930. leta na Jesenicah. Kot čevljarški vajenec sem čutil potrebo, da se priključim neki organizaciji, v kateri bi našel ljudi, ki bi me razumeli.

V gledališki skupini kulturnega društva Svobode sem res doživel preobrat v svoji notranjosti, saj sem prišel med ljudi, ki so v svoji mladosti in tudi kasneje preživljali isto in kot taki postali pravi komunisti. Nudili so mi izobrazbo proletarca. Čeprav je bila izobrazba skromna, so jih odlikovala še razna dejanja kot to, da so mene, čeprav mladega človeka, smatrali sebi popolnoma enakega. Zato sem še danes hvaležen tovarišem in tovarišicam, ki so bili res tovariški nasproti vsake-

mu mladincu v takratni dobi, ki je imela namen vzgojiti čimveč mladih revolucionarjev in borcev za delavske pravice.

V letu 1941, ko je prihrumel v naše kraje okupator z namenom, da zagospodari nad našimi kraji in ljudstvom, so spet prav ti ljudje kot komunisti prvi stopili na branik svoje slovenske zemlje in z orožjem v roki branili svoje ljudstvo.

Tudi sam sem zgrabil za puško, se priključil svojim tovarišem, saj je bilo moje mesto med njimi. Vodil nas je narodni heroj, tov. Jože Gregorčič.

V tej neenaki borbi s sovražnikom, ki je bil oborožen z vso tehniko, so v začetku lahko vzdržali res samo tisti, ki so imeli v sebi pravo komunistično zavest in z isto izvrševali vse naloge. Tudi tedaj so vsi ti pokazali, kaj je pravo tovarištvo.

Naj navedem primer tovarištva iz tretje čete Cankarjevega bataljona pod Stolom.

Sredi decembra 1941. leta smo se po neuspeli akciji v Mostah umikali v največjem snegu in mrazu čez Jelenkamen v Črni vrh. Po maršu, ki je trajal vso noč in še pol dneva, smo prispeli na Čednikov rovt. Tam smo odprli svisli in malo kuhinjo, zakurili ogenj in pričeli sušiti obleko ter greti svoje premražene ude. Zaradi visokega snega smo bili primorani ostati nekaj dni v svislih. Čeprav smo bili skoraj brez hrane, smo vendar vzdržali pet dni, v katerih nam je tov. Viktor Stražišar razlagal marksistično in leninistično literaturo.

Med nami je bil tudi španski borec Franc Potočnik, ki nam je pripovedoval zgodovino španske revolucije in vlogo fašizma v tej borbi španskega naroda in nam jasno prikazal tudi našo bodočnost v borbi z nemškimi fašisti.

Tovariš Potočnik je bil zelo bolan. Pri operaciji so mu odstranili tri četrtine želodca. Zaradi tega bi moral imeti dietično hrano, kar seveda v partizanih ni bilo mogoče in je zato močno opešal. Bili smo prepričani, da ne bo dolgo vzdržal naporov, ki smo jih morali prenašati. Skrbelo nas je, kaj bo z njim in z nami, saj tudi nismo imeli kaj

jesti. Po daljšem posvetovanju s Poldetom Stražarjem, našim komandirjem in ostalimi komunisti, smo se odločili, da bodo šli nekateri v dolino k znanecem po hrano in po zdravila za tov. Franceta.

Na pot smo šli Stanko Sekardi, Franci Klinar, Vasja in jaz. V mraku smo prišli na Murovo in se oglasili pri Gregorjevem Janezu, Čedniku in še nekaterih drugih znancih. Dobili smo razne dobrote in ko smo povedali, da imamo bolnika, nam je Čednikova mama primaknila še steklenico žganja, nekaj medu in vseh vrst zdravilne rože.

S polnimi nahrbtniki prehrane smo se srečni in utrujeni vračali v Črni vrh. Tudi naši soborci so bili zelo veseli, ko so zagledali razne dobrote, ki so si jih domačini odtrgali od ust.

V naši četi je bil ekonom tov. Jerala, ki je prevzel vso hrano, da bi jo pravično razdelil. Nastala je debata o razdelitvi hrane in zedinili smo se, da naj bodo sladke dobrote za bolnega Franceta. — Nihče ni hotel vzeti ničesar, ampak je vsak dejal: »Jaz sem zdrav in mi je vseeno, kaj pojem. Samo da sem sit.« Tov. Francetu so se orosile oči, pa čeprav je bil prekaljen borec in je spraševal: »Tovariši, s čim sem si zaslužil toliko pozornost?« Tako je moral naš bolni tovariš popustiti in sprejeti naš sklep, nam pa je naš ekonom skuhal krompirjevih žgancev, jih močno zabelil, za povrh pa je vsak dobil zajemalko vročega čaja. Najbolj srečni smo bili, ko smo lahko spet prižgali tudi vsak svojo cigareto, saj ta »žlahtna travica« ustvarja dobro voljo pri ljudeh.

Morala med nami je bila na visoki stopnji, saj smo bili trdno prepričani, da naša borba ne bo za-

man, pa četudi za ceno življenja nekaterih izmed nas. Tov. Potočnik nam je tisti večer dejal, da tovarištvo, ki vlada med nami, mora imeti in žeti lepe uspehe, da je v skupnosti moč in da je borba, ki jo vodijo komunisti Jugoslavije, pravična in kot taka mora doživeti zmago.

Danes pa žal pozabljamo na vse strahote naše borbe, kakor tudi na tovarištvo, ki bi moralo tudi danes vladati med nami, saj smo nekdaj borci za svobodo danes ponovno borci za izgradnjo socializma in lepšo bodočnost nas in naših otrok.

Med potjo na Kočevski Rog so se pionirji udeležili tudi partizanskega mitinga v Podstencih
Fotokrožek osemletke Zupana Jožeta-Ježka

Napad na vlak

Dokumentacija k sliki na naslovni strani

Nemci so prodirali vedno globlje v Rusijo. Bili so že pred Moskvo, Leningradom in bližali so se tudi Volgi. Stalin še vedno ni bil v stanju zaustaviti močnega nemškega pritiska.

Vedno novi vlaki so vozili skozi Slovenijo daleč tja proti Vzhodu in tudi Italijani so hoteli pristaviti svoj lonček k zmagi nad Rusi. Obetal se jim je dobro kosilo. Skoro vsako uro se je skozi Bohinjsko dolino pomikal nov transport Italijanov.

Tudi nam pod Stolom ni bilo vseeno, da bi prišli ti transporti na cilj, in odločili smo se, da še mi pripomo-remo Italijanom do »večje slave«.

Nekega toplega poletnega dne smo sklenili, da jo Nemcem in Italijanom pošteno zagodemo. Obetal se je lep poletni večer in smjak je lajal v bližini taborišča, kakor da bi mu ne bila všeč naša družčina.

Sambo je skuhal danes posebno obilno večerjo in niso ga motile niti muhe, ki so kot roji čebel plesale okoli njega in njegovega lonca. V teh časih tudi nismo bili preveč natančni, ako je katera padla v lonec. Debeli kosi mesa so bili pripravljeni za skupino, ki se je odpravljala v dolino. Do cilja se je obetala dolga pot.

Taborišče prve in druge čete se je takrat nahajalo precej visoko pod Begunjščico in le nekaj metrov stran je bil zasut vhod v stari rudnik, v katerem so pred leti kopali železno rudo. Tudi tu je bilo življenje prijetno in ob večerih je zadonela ob ognju tiha partizanska pesem. Posebno nam je bila všeč tista: »Kovači smo in naša sila...«

Pesem je razvnela naša srca, da smo se počutili kot eno, in skoro pozabili, da so v dolini še Nemci.

Skupina, sestavljena iz prostovoljcev: Fifija, Pera, Franca Potočnika, Romija, Sulca, Zmaga in še nekaterih znanih imen je odšla v dolino. Fifa, doma z Dobrave, je danes dobro pripravil mitraljez in Žakelj je ves navdušen sukal svojo baretko, od katere se ni ločil niti ponoči. Ostali so bili opremljeni s puškami in dolgimi koli. Eden izmed njih je nosil s seboj močan ključ za odvijanje železniških vijakov, ki nam ga je odstopil železniški čuvaj Nikola z Dobrave, ki je bil že dolgo časa naš stari znanec. Skupina je bilo videti malo čudna in, opremljena s tako nerodnim orodjem, bi verjetno vzbujala precejšnjo pozornost, ako bi prikorakala na Jesenice.

Naloga, ki smo jo imeli izvesti, nam je bila jasna: transport Italijanov mora to noč zgrmeti preko nasipa na progi med Blejsko Dobravo in Jesenicami. Nasip pod Kočmo je bil za to zelo primeren, navzven nagnjen ovinek naj bi pripomogel, da bi bila akcija čim bolj uspešna.

Mrak se je že spuščal med debelimi bukvami, ko je skupina prišla pod Hrastnik. Do proge, ki pelje od Jesenic proti Žirovnici, je bilo le še nekaj korakov in treba je bilo biti zelo previden. Prekoračiti smo morali še cesto in doseči bohinjsko progo. Malo teže je bilo priti preko Save, kajti ozka brv, ki je peljala čeznjo, je bila kaj pripravna za zasede; tudi Viktor Svetina, bivši partizan, se je rad sukal tam okoli, oborožen s puško. Toda Žakelj in Potočnik nista oklevala. Mitraljezec Fifa se je podal prvi preko brvi in srečno smo jo nato prekoračili tudi ostali. Še nekaj metrov smo morali stopiti v breg in bili smo na progi.

Vse je bilo tiho in mirno, le tračnice so se motno svetile v jasno noč. Ušesa nas vseh so bila napeta. Zasedi sta

Pismo s Kočevskega roga

Letos je dobil naš kolektiv še posebno priznanje za delo v kroških in pionirski organizaciji in smo se kot najboljši odred v kranjskem okraju udeležili pohoda na Rog, na nepremagljivo utrdbo partizanov, kamor je le redko stopil okupatorjev vojak.

Ko smo zvedeli za to priznanje, smo takoj začeli s pripravi. Iz svoje srede smo izvolili 30 pionirjev in pionirk, ki so se najbolj odlikovali v raznih kroških. Izbrali smo si komandirja, komisarja, intendanta, referenta za kulturo in njihove namestnike. Pripravili smo tudi kulturni program z recitacijami pesmi Toneta Čufarja in Mihe Klinarja ter zborna recitacijo. Na predvečer odhoda se je ves odred zbral k pregledu, ki se ga je udeležil tudi prvoborec tov. Franc Konobelj-Slovenko. Četa je bila pripravljena za pohod.

Vlak nas je 14. junija odpeljal proti Ljubljani. Vso pot so na vlaku donele partizanske pesmi in smo bili dobro razpoloženi. Ker nam železniška uprava na Jesenicah ni mogla rezervirati vagonov, smo se v Ljubljano pripeljali, na intervencijo naših vodij v prvem razredu. Na postaji so nas čakali ljubljanski pionirji in nam podarili cvetje.

V internatu Srednje tehnične šole smo odložili prtljago, dobili značke udeležencev pohoda in z vodiči in predstavniki RTV Ljubljana krenili po mestu. Obiskali smo otroško igrišče v Tivoliju, kip ilegalca, grobnico narodnih herojev, kamor smo položili cvetje, kip Borisa Kidriča, nato pa smo se v Križankah udeležili generalke za popoldansko formiranje Odreda 20-letnice vstaje.

Pri popoldanski svečanosti nas je pozdravila in govorila o pomenu pohoda na Kočevski Rog, narodni heroj, Olga

Družina. Komandant Odreda 20-letnice vstaje, narodni heroj Stane Semič-Daki je sprejel raport komandirjev posameznih čet in predal prehodni prapor svojemu namestniku, pionirju iz Pohorske čete. Ta prehodni prapor bo imela vsaka četa mesec dni kot priznanje za svoje delo. Vsaka četa pa je dobila tudi svoj prapor v trajno last.

Po formiranju odreda smo se z avtobusi odpeljali k Urhu, zloglasni belogardistični postojanki. Prijazen domačin nam je pripovedoval o grozotah in zločinih belogardistov, ki so jih počenjali na tem kraju. Ogledali smo si spomenik in muzej v cerkvi, ki prikazuje dogodke iz časov NOB. Po leg Urha smo bili tudi pri Vidmarjevi hiši, kjer je bila 27. aprila 1941. leta ustanovljena OF. V Gramozni jami, kjer je bila komemoracija padlim žrtvam so člani RTV Ljubljana recitali pesmi Bora, Kajuha in drugih.

Okusna večerja v internatu STŠ nas je okrepila, da smo še bolj vneto in pazljivo poslušali tov. dr. Petra Milčinskega, nekdanjega partizanskega zdravnika roških bolnišnic, ki nam je pripovedoval in z diafilmom prikazoval dogodke iz takratnih časov. Povedal nam je, da so bile bolnišnice v navadnih lesenih barakah, v izredno težkih pogojih, ko prostorov niso mogli razkuževati in je zato prišlo včasih do težkih zastrupitev. Posebno težavno je bilo obdržati bolnišnico v tajnosti. Zato so prinašali ranjence z zavezanimi očmi, prav tako pa so odhajali z zavezanimi očmi iz bolnišnice tudi ozdraveli. Le na ta način je lahko ostala bolnišnica vso okupacijsko dobo neodkrita. Na koncu smo si ogledali dokumentarni film in si izmenjali medsebojna darila, pred počitkom pa nam je tov. Franc Konobelj-Slovenko pripovedoval še o akcijah gorenjskih partizanov.

Drugo jutro smo se že zgodaj zjutraj, takoj po zajtrku odpeljali z avtobusi proti Novemu mestu. Na glavnem trgu so nas pozdravili novomeški pionirji, predstavniki oblasti in JLA ter številni prebivalci. Po dobrodošlici sekretarja OK ZKS, ki nam je v nekaj besedah orisal zgodovino teh krajev, in partizanskih pesmih novomeških pionirjev smo vedri in razpoloženi nadaljevali pot.

V roške gozdove smo se podali v štirih različnih smereh. Naša skupina se je združena z Lackovo četo napotila mimo Dolenjskih Toplic, Črmošnjic proti Komarni vasi, odkoder smo šli peš proti bolnici Zg. Hrastnik. Našo skupino je vodila narodni heroj Ruža Šegedin. Tovariš Krese pa nam

odšli na svoji mesti, in sicer prva v smeri Jesenic, druga pa proti Dobravi; ostali pa smo pričeli z delom.

Slišati je bilo samo rahlo škrtanje ključa, s katerim je Potočnik odvijal vijake. Ves čas se je zadovoljno smehljaj. Videl je namreč že vnaprej, kako bodo leteli vagoni, naloženi z Italijani, na skoro dvajset metrov niže ležečo cesto, ki pelje na Blejsko Dobravo.

Morali smo pohiteti, zakaj vsak čas bi lahko prišla patrola. Delo nam je šlo kar dobro od rok, toda po krajšem času smo zaslišali z Dobrave sumljivo sopihanje vlaka, kar nam ni šlo preveč v račun. Hitro smo pospravili orodje in se umaknili tja, kjer je bilo kaj prostora. Večina se nas je spustila pod rob in skoro pozabili smo, da mora prav tu zgrmeti vlak preko nasipa. Šele ko je vlak že prigrmel mimo nas in ko smo skoro začutili njegovo težo, smo se zavedli, da bi bilo po nas, ako bi vijaki popustili.

No, vlak je srečno privozil mimo in zopet smo se podali na svoja mesta. Malo jezni, da še nismo uspeli končati dela, smo še bolj vneto prijeli zanj. Prvi vijaki so že leteli po nasipu, ko smo naleteli na novo oviro. Vložki med tračnicami so bili, z že precej zvoženimi tračnicami, tako pritrjeni, da nam niti ključ ni pomagal.

In še nov dogodek nas je zopet presenetil. Sumljivo ropotanje in sopihanje je bilo slišati z dobravske strani. Kam sedaj? Vsi vijaki še niso bili odviti in niti pragovi še niso bili premaknjeni. Ni bilo dosti časa za premišljanje. Hitro smo se umaknili na zgornjo stran; tedaj smo bili že bolj previdni, toda kakor smo pozneje sklepali, bi nas niti to ne rešilo. Natovorjeni vagoni bi se nagrmadili tudi na gornji strani, kar se je pozneje tudi res zgodilo.

Vlak je že hrumel mimo nas in nestrpno smo čakali, kaj bo nastalo iz tega. Toda nič ni bilo, vlak je zopet mirno peljal mimo nas.

Že precej jezni smo se zopet lotili dela. Končno nam je le uspelo odviti vse vijake in odbiti vložke. Z rokami smo razgrebli gramoz okoli pragov in z lesenimi drogovi smo odmaknili tračnice, skupaj s pragovi, za dobro ped. Vlak mora zavoziti mimo.

Sedaj je bila vrsta na nas. Čimprej smo se morali odstraniti s tega mesta. Drogove smo pustili v jarku, le ključ za odvijanje vijakov smo vzeli s seboj.

Bili smo že zopet na levem bregu Save, prekoračili progo in cesto ter se podali proti Hrastniku.

Toda vlaka z Italijani še vedno ni bilo. »Kaj, če smo se trudili zastonj?«, smo se spraševali. Nejevoljni smo se vzpenjali proti Valvasorjevemu domu in prišli že mimo njega, ko je bilo na dobravski strani še vse mirno. Nič se ni dalo več pomagati. Italijani se bodo torej srečno pripeljali na Rusko fronto.

In ko je bila nejevolja največja, smo zaslišali piskanje vlaka iz doline. Vsi smo prisluhnili. »Končno le gre?« smo se vpraševali in tedaj tudi že zagledali tovorni vlak, ki pa je peljal z nasprotne strani. Toda prepričani smo bili, da so naše delo že opazili in tistih nekaj vijakov že pritrjili nazaj. Mirno je sopihal in dozdevalo se nam je, da je že mimo kraja, kjer smo izvršili akcijo.

Toda takrat je pričelo grmeti, mi pa od veselja vriskati. Torej naš trud le ni bil zaman. Še isti dan smo zvedeli, da je zletel po nasipu tovorni vlak s premogom.

Boroveljčani so se za to zimo dobro preskrbeli s kurivom, Nemci pa so imeli precej opraviti, da so popravili ruševine in razdejanje. Mi smo bili zopet enkrat pošteno zadovoljni in veseli, da smo jim tako krepko zagodili.

Iz knjige Franca Konoblja-Slovenka: »Pod Mežaklo in Karavankami so se uprli«

Pionirji
jeseniške čete
odreda
Zupana Jožeta-Ježka
s Koroške Bele
na Kočevskem Rogu,
med njimi je tudi
narodni heroj
Stane Semič-Daki

Fotokrožek osemletke
Jožeta Zupana-Ježka

je med potjo pripovedoval o borbah na Rogu. Ko smo prišli v bolnišnico, nam je dr. Peter Milčinski še enkrat pripovedoval o razmerah in težavah v njej, spregovoril pa je tudi narodni heroj tov. Čoban, ki je sam preživel nekaj časa kot ranjenec v tej bolnišnici. Obiskali smo grobišče umrlih borcev, položili šopke cvetja in zapeli dve žalostinki. Ko smo se vrnili v Komarno vas, smo se z avtobusi odpeljali do baze 20. Ogladali smo si barake, vse zbrane pionirje pa nas je pozdravil tov. Miha Marinko. Spet se je zbral ves odred, in po krajšem postanku smo se vrnili v Podstenice, na kosilo in miting. Na mitingu, ki se je pričel ob 15. uri, je sodelovala kulturno umetniška skupina IX. korpusa, z nekaj točkami pa tudi pionirji. Vse popoldne smo preživeli v igri in pesmi in spominih nekdanjih borcev.

Cas je vse prehitro minil in polni doživetij, nepozabnih vtisov in spominov smo se morali vrniti v Ljubljano, kjer smo se poslovili od ostalih pionirjev in od nekdanjih borcev, ki so nam bili tako zelo naklonjeni, posebno pa še od narodnega heroja Dakija in narodnega heroja Ruže Šegedinove, ki sta nam zaželela še veliko uspehov pri učenju.

Drugo jutro so se od nas poslovili tudi ljubljanski pionirji, ki so nas spremili na železniško postajo. Domov smo se vrnili zadovoljni in srečni. Ves čas pohoda pa sta zelo skrbela za nas naša vodiča tov. Alojz Tišov, star borec in predsednik starešinskega sveta pionirjev in tov. prof. Janez Laharnar.

Za domovino, s Titom naprej!
Pionirji Jeseniške čete
Odred Zupana Ježka na Javorniku

Franc Rebernik

Z združenim partizanskim odredom na Poljane

Ob praznovanju 20-letnice vstaje jugoslovanskih narodov sem imel spet priliko, da se pridružim našim partizanom, ki so se odločili za velik pohod po Gorenjski. Sam sem sicer sodeloval med vojno v artilerijski brigadi IX. korpusa, tokrat pa sem se priključil borcem nekdanjega Cankarjevega

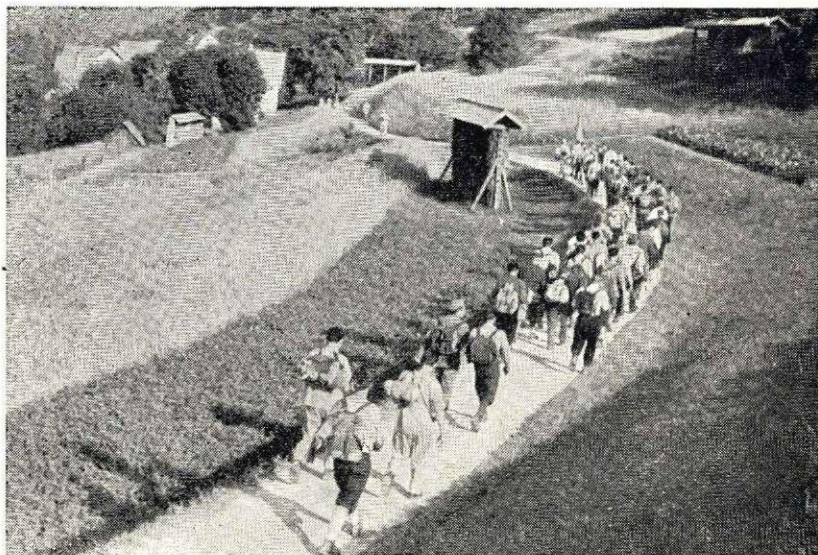
bataljona, ki je bil za to priliko združen v VDV bataljonu. 100 kilometrskega pohoda se je udeležilo 62 nekdanjih borcev Cankarjevega bataljona, vodil ga je komandant Stane Kersnik, VDV bataljon pa je vodil podpolkovnik JLA Matija Suhadolnik — Luka. Komandant združenega partizanskega odreda je bil narodni heroj Tonček Dežman.

Cankarjev bataljon se je formiral na Jesenicah in odšel na pot preko Blejske Dobrave, Podhoma, Bleda in Ribnega na Lipnico. Tu so se borcem Cankarjevega bataljona pridružili še udeleženci pohoda, ki so sodelovali v VDV bataljonu. Iz Lipnice je nato nadaljeval pot združen partizanski odred v smeri proti Kamni gorici in Kropi. Na križišču pred Kropo nas je sprejela množica ljudi z

godbo DPD Svobode iz Lesc. Pot smo nadaljevali skozi Kropo na Jamnik in od tam naprej v Dražgoše. Moram reči, da smo bili povsod lepo sprejeti. Med potjo smo se večkrat ustavili, ker mnogi borci niso bili vajeni tako dolge poti in so bili že nekoliko utrujeni. V Dražgošah je bil miting, program pa so izvajali prebivalci te vasi.

Dražgoše so lepo obnovljene. V zadnjih povojnih letih so zgradili šolo in velika gospodarska in stanovanjska poslopja. Narodni heroj Tonček Dežman, komandant našega odreda je izkoristil priliko in nam pripovedoval o zgodovinski dražgoški bitki. Ob tej priliki nam je razkazal položaje ob Bičkovi skali in tudi na drugih mestih, kjer so bili hudi boji z Nemci. Iz Dražgoš smo nato odšli na Jelo-

vico. Ustavili smo se na Rovtarici, kjer je bilo kosilo in nekaja časa za počitek. To je bil že drugi dan pohoda, ko smo se vračali proti Bledu in Gorjam. V Gorjah so nam pripravili lep sprejem in priredili tudi miting. Tamkajšnji prebivalci so se močno potrudili, da so nam omogočili prenočišče ter oskrbeli prehrano. Povedati moram, da smo imeli med potjo hrane dovolj. Odmore, ki smo jih imeli med potjo, smo izkoristili za to, da smo obujali spomine na dogodke iz druge svetovne vojne. Med nami je bilo precej borcev, ki so bili stari več kot 50 let in prav ti so dajali moralo mlajšim tovarišem, ki niso bili vajeni naporene poti. Pogovarjali smo se o borbah proti Nemcem in domačim

Združen odred Cankarjevega in VDV bataljona na pohodu skozi Dražgoše
Foto: Crv Franc

Cankarjev bataljon zopet na pohodu – v ospredju štab s komandantom, narodnim herojem Dežmanom
Foto: Franc Crv

izdajalcem in se spominjali padlih tovarišev. Omenim naj še to, da so povsod, kjer smo se ustavili, ljudje spraševali za narodnega heroja Tončka Dežmana, ki je med prebivalstvom zelo priljubljen. Kljub temu, da smo prehodli dolgo pot, smo prišli na Poljane zadovoljni, saj smo se po dolgem času spet srečali in ni nam bilo žal truda, ki smo ga vložili, da je naša 100 km dolga pot od Jesenic do Dražgoš in nazaj do Poljan, tako lepo uspela. Prav tako smo bili veseli, da je praznovanje na Poljanah minilo v tako prijetnem in nepozabnem vzdušju, saj smo lahko ugotovili, da prebivalci naše lepe Gorenjske spoštujejo in cenijo pridobitve 4-letne narodnoosvobodilne borbe.

Komunistična partija Jugoslavije je izšla iz proletariata, iz delavskega razreda, ki je bil vse do danes ostal glavni množični nosilec sodobnega občečloveškega napredka in neposredno iz delavskega razreda je izšel največji del njenega vodstva s tovarišem Titom na čelu.

Boris Zihlerl, 4. 7. 1961
na Poljanah

Posnetek s proslave 20-letnice vstaje na Poljanah

POLJANE 1961

Več mesecev smo se na Gorenjskem pripravljali na veliko proslavo 20-letnice vstaje jugoslovanskih narodov na Poljanah. Obsežne priprave na to proslavo niso bile zaman, saj je bilo več kakor 20.000 udeležencev zadovoljnih tako z organizacijo, kakor tudi s samo izvedbo proslave. Mnogi

Otvoritveni nagovor predsednika Pripravljalnega odbora tovariša Ivana Vovka ob začetku proslave na Poljanah
Foto: Kolman

Zbrani množici je spregovoril član IK CK ZKS tovariš Boris Žiherl Foto: Kolman

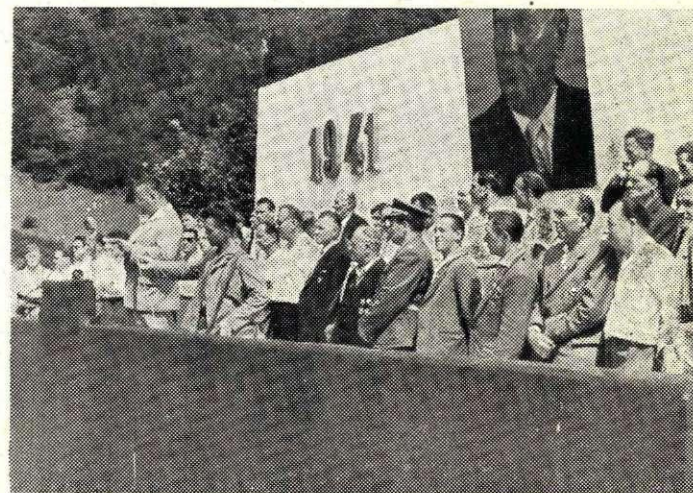
udeleženci proslave so prišli na Poljane že 3. julija, na predvečer proslave, ko je tov. Vencelj Perko odkril lep spomenik, ki predstavlja posvetovanje ilegalcev pred vojno in med vojno. Ta večer je bil tudi velik miting, program pa so izvajali nekdanji člani kulturne skupine IX. korpusa. Nato pa so bili pogovori s partizanskimi borci ob tabornem ognju, naslednji dan po so na Poljane prišle tudi brigade, ki so sodelovale v 100 kilometrskem pohodu po

Posnetek s partizanskega mitinga na predvečer proslave na Poljanah Foto: Kolman

Predsednik ObLO Jesenice tov. Treven je začel slovesnost ob odkritju spomenika na Poljanah Foto: Kolman

Gorenjski. O vtisih samega pohoda in pa o prisrčnem in tovariškem vzdušju, ki je vladalo med stariimi borci Cankarjevega in VDV bataljona, nam je pripovedoval udeleženec tega pohoda in član našega

Visoki gostje na slavnostni tribuni

kolektiva tov. Franc Rebernik, ki je bil med drugo svetovno vojno borec v artilerijski brigadi IX. korpusa.

Člani frontovske skupine IX. korpusa, ki so sodelovali na mitingu na Poljanah Foto: Kolman

Združeni
pevski zbori in
Pihalni orkester
jeseniške Svobode
izvajajo
na Poljanah
Rdečo kantato

Foto: Kolman

*Bratstvo na svetu
naj narode združi
v zvezo svobodnih,
srečnih ljudi,
da bo naš svet vsem
ljudem domovina ...*

Več kot 300 pevcev in godbenikov je v torek, 4. julija 1961. na Poljanah izvajalo novo kantato: »Rdečo kantato«, ki jo je po tekstu Mihe Klinarja uglasbil znani slovenski komponist Radovan Gobec. V kantato so bili vključeni tudi recitacijski vložki, ki tvorijo celoto z ostalim uglasbenim tekstom.

Celotna izvedba kantate je trajala skoraj 40 minut, od tega je recitacij približno 15 minut. Pobudo za to kantato je dal in jo tudi naročil Pripravljalni odbor za proslavo 20-letnice vstaje, vendar žal nekoliko pozno, tako da je bila njena izvedba 4. julija mogoča le z izredno požrtvovalnostjo tako avtorjev kot izvajalcev.

Naš jeseniški pesnik Miha Klinar je v izredno kratkem času napisal besedilo, ki obsega čez 400 verzov in zajema obdobje predvojnih revolucionarnih gibanj in NOB kot tudi veličastne delavske zmage. Brez dvoma bi mu to ne uspelo, če ne bi, kot je sam rekel, o tem že več let razmišljal in pripravljaj tako, da je lahko nastalo res zelo kvalitetno besedilo, besedilo ki je po mnenju mnogih poznavalcev te umetnosti eno najboljših s to tematiko. Prav tako ne smemo prezreti ogromnega prizadevanja in uspeha komponista tov. Radovana Gobca, ki je v zelo kratkem času uglasbil 7 pesmi od 14, kolikor jih kantata obsega. Lahko rečemo, da je z glasbo še podprl in obogatil, že tako zelo bogato vsebino.

Vse te priprave so se zavlekle, čeprav so bile izvršene v rekordnem času, do maja in še več, ker je bilo treba gra-

divo razmnožiti in poslati posameznim zborom tako, da je prizadevnim pevovodjem ostalo res le malo časa za študij kantate in so morali pevovodje kot pevci vložiti maksimalne napore, da je bila kantata lahko izvedena.

V še bolj težavnem položaju pa so se znašli godbeniki, saj je bilo treba klavirski izvleček šele prirediti za pihalni orkester. Avtor priredbe za pihalni orkester oziroma instrumentacije je tov. Remigij Noč, ki je tako tudi prispeval k izvedbi kantate. Da bi lahko pravilno ocenili prizadevanje vseh članov pihalnega orkestra, naj omenim, da je inštrumentator svoje delo končal šele v začetku junija in tako ni preostalo niti mesec dni za študij dokaj zahtevnega dela. Dejstvo, da sta bila avtor besedila in avtor glasbe zadovoljna, tako s priredbo kot izvajanjem, le še povečuje njihov pomen in doprinos.

Pri opisovanju pa seveda ne moremo mimo dirigenta in pevovodje Petra Liparja, ki je z veliko prizadevnostjo uspel, da je bila kantata pravočasno naštudirana in ki je z izvedbo na Poljanah zadovoljil tako številne poslušalce kot avtorja kantate. Kot pa sem že omenil, so za uspeh mnogo doprinesli tudi pevovodje posameznih zborov in pa člani Pripravljalnega odbora 20-letnice vstaje ter okrajni svet Svobod, ki so reševali organizacijska vprašanja.

Na koncu le še tole. Ali ne bi kazalo v bodoče začeti s pripravi nekoliko prej, saj bi se tako izognili marsikateremu problemu in nejevolji ter dosegli še večjo, še bolj množično udeležbo in še večje uspehe.

jč

Branko Slanovic

Tam, kjer murke cveto . . .

Odete v mrak toplega poletnega večera počivajo spokojno stene nekdanjih fašističnih zaporov v Begunjah. Ničesar ni, kar bi motilo tišino mraka, ki se spušča nad dolino Drage, kjer spe svoj zadnji sen najboljši sinovi in hčere slovenske zemlje. Le rahla pesem čričkov se zliva z mehko mesečino in plava kvišku, tja do gorskih obronkov, v tihe gozdove, med skalne strmine, kjer se izgublja v odmevu spominov, težkih in grenkih . . .

Noč. Svetla, mesečna noč. Mir. Spokojno počivata gora in gozd, polje in travnik valovita v rahli sapici. Vse je kot v snu. In vendar je sen, ki se vrača iz težke preteklosti! Zdi se, da se zlivata šepet vetra in pokoj noči v tiho tožbo senc, ki jih izdihavajo zidovi bivših zaporov, senc, ki tavajo nad dolino, prepojeno s krvjo in s solzami, ki rastejo v pošasten sen, v strahoten spomin težkih dni nedavne preteklosti.

V noč vstajajo slike trpljenja in groze, odpira se knjiga s krvjo pisane zgodovine slovenskega naroda na strani, kjer se črke zlivajo v potoke krvi, kjer ni besed, ki bi mogle opisati boj za svobodo naše zemlje in ni besed za zverinska početja fašizma in njegovih hlapcev, ki so skrunili to zemljo.

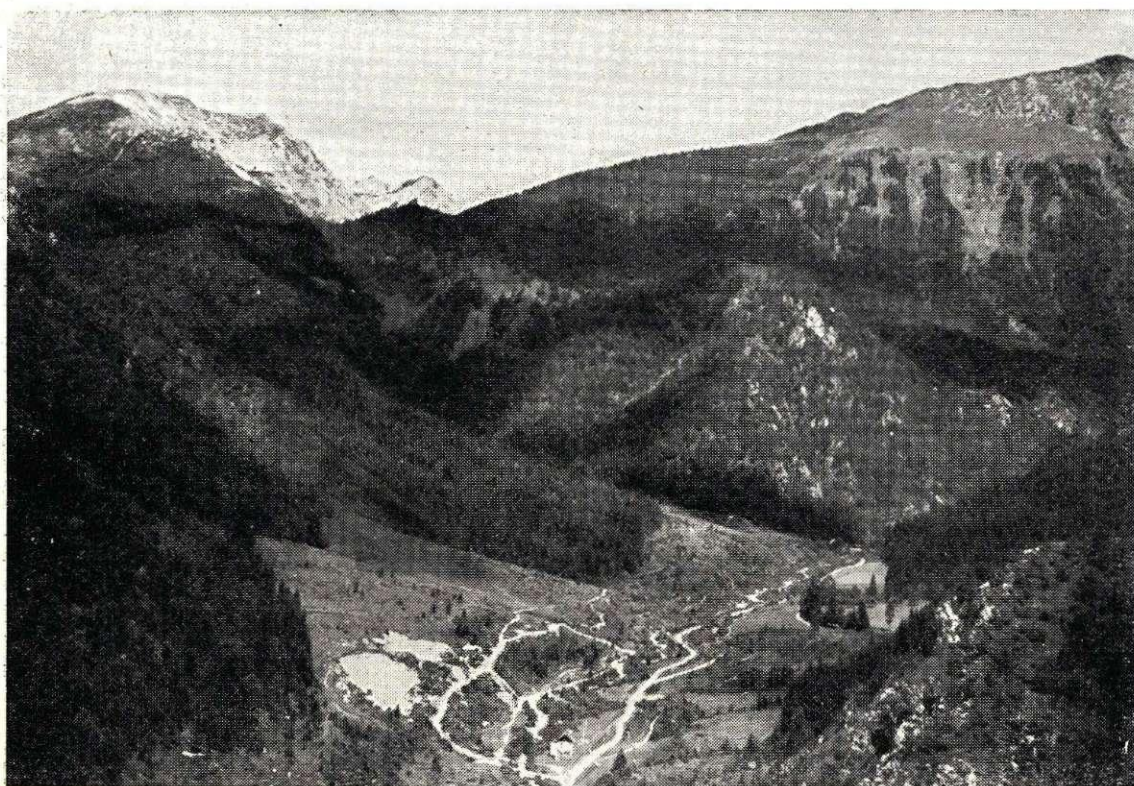
V globino noči je zaplula rahla meglica. Toda ne, meglica postaja gostejša, raste v dim, pošasten dim, ki se vije po slovenski zemlji! Iz njega sikajo plameni, štrle ožgani tramovi naših domačij! In med pepelom ožgane kosti, smrad po ožganih človeških truplih! Kamorkoli pogledaš, nove grozote, vsaka strašnejša od prejšnje! — Koli! Okrvavljeni koli zverinsko pomorjenih talcev se vrste v nedogled . . . Pošastna vizija stotisočev izmučenih teles se poraja na horizontu. Starci, otroci, žene, počasi, brez volje se pomika divizija živih mrličev, slovenskih pregnancev, raztrganih, bosih, lačnih in žejnih, izmučenih, brezpravnih. Mukoma stopajo zadnjič po svoji oskrunjeni zemlji in padajo pod biči podivjanih fašističnih zavojevalcev, pod krogliami njihovih strojníc. Tako se vrste v nedogled sestra-dana človeška bitja, živi skeleti, hrana za ogenj bruhaajoče krematorije Auschwitza, Buchenwalda in sorodnih koncentracijskih taborišč »tretjega Reicha«. Tiho so utonila trpinčena telesa v nezna-no — v noč, za vedno . . . Blazen krohot je presekal tišino noči. Iz njene teme vstaja mrtvaška glava, pokrita s kapo, pod njo se luščijo iz teme obrisi telesa, odetega v esesovsko uniformo, ki se stresa v krčevitem krohotu. Pred njim, na lesenem stebru, visi z na hrbtu zvezanimi rokami človek s povešeno, iz ust krvavečo glavo. Tej pošastni epizodi je posvečen blazni krohot sadističnega Hitler-

Miha Klinar

XIII. pešem iz Rdeče kantate

Pršeči snopi isker so prižgali zvezde. V ognjenem slapu jekla misli so vzplamtele: o dolina moja — o simfonija dela . . . dimnikov mogočne piščali . . . Kdo udarja svojo pesem na klaviaturo strojev? Kdo ustvarja iz disharmonije svetlobe harmonijo? razbitega železja Kdo raztaplja zarjaveli čas v slapove železnih ognjev? Od kod ta glasba? Fanfare v srcu čujem . . . Kje zlate so pozavne? Kje so bobni? Kdo po načrtih in računih na tolkala strojev bodočnost ljudstvu snuje v kovinski simfoniji? Kdo po svoji meri in preudarku svobode času piše note? Kdo času daje nov sproščeni ritem? Kdo dramí v meni	svoj zamos in ga spreminja v pesem? Rogovi, v rdečo zarjo jutra odprite zlata usta in razglasite soncu KDO IZ MENE POJE ljudje ljudje ljudje odeti v ognjeno meglo sopar splavarji na goreči železni reki V RDECEM JUTRU s pesmijo ognjeno v duši na razbeljena so vesla se oprli in zapluli v čas v naš čas. V svojem srcu slišim rdečo himno SVOBODI LJUDSTVA FOJEM. Na tratah teh enotnost pest je delavska skovala. Potem s krvjo najzlahtnejšo teptanim vsem mogočim kres svobode je prižgala.
--	---

jevega »kulturonosca«. Jok, pretresljiv jok je odjeknil v noč in se pomešal v besen lajež psov in v steklo preklinjanje fašističnih tolpc. Potem rafal iz strojníc in — nič več. O, da, mati, otroci, oče . . .! Sedaj so le še krvava trupla, ki leže negibno na svoji dragi zemlji in s široko razprtimi očmi strme v nebo, obtožujoč brez glasu svoje strahopetne morilce! — Globok vzdih. Jutri se bo pridružil tistim, ki so padli za svobodo svoje zemlje. Padel bo tudi on, mlad, strahopetno umorjen! Nikogar svojih nima več, vse mu je pobil kruti osvajalec. Pač, nekje je še njegovo dekle, ki jo je tako ljubil, tako neizmerno, kakor more človek ljubiti edino, kar mu je še ostalo izmed dragega. Vso noč bo mislil nanjo, saj bo potem, ob svitu dneva zanj konec vsega, ko bo omahnil pod krogliami svojih krvnikov. Kdo ve, morda misli tudi ona to noč nanj! Kako močno je v njegovem srcu hrepenenje po njej, hrepenenje po svobodi, kako strahotni so trenutki slovesa, ko mora umreti ljubezen v ljubečem srcu, samo s tihim, samotnim slovesom, ko so priče tega le hladne stene mrkih zaporov. Kako

Dolina Drage pri
Begunjah

Foto: Kolman

strahotno pretresljivi so zadnji trenutki brezupnega hrepenenja po soncu, svobodi, po topli domači besedi...! Jutranji somrak že blede in zora prinaša še zadnje, boleče trenutke. Na hodniku odmevajo težki koraki okovanih čevljev in sunkovito se odpirajo težka vrata sosednjih celic — tudi njegove. V dolgi vrsti korakajo molče na morišče. V njegovem srcu ni več trpljenja, v pogledu je sproščenost in ko se zareže v tišino sončnega jutra smrtni rafal, se pridruži mladi partizan tisočem bratov in sestra, morda celo njej, na katero je mislil svojo poslednjo noč...

Izza obronkov gora se poraja jutranji svit. Pesem čričkov je že davno zamrla, rahle sapice vejejo čez dolino Drage in božajo kamenite nagrobnike najstrahotnejše pomorjenih sinov in hčera slovenske zemlje, zapirajo knjigo najbolj krvave zgodovine našega naroda in tiho zaječe ob zidovih begunjskih celic.

Drago Mesarič

Po šestnajstih letih spet v Dachau

Glavni odbor ZB je organiziral izlet v nekdanje koncentracijsko taborišče Dachau, ki smo se ga udeležili nekdanji interniranci v tem taborišču. Udeležili naj bi se centralne svečanosti, ki je bila v soboto, dne 24. junija 1961 v taborišču. Na svečanosti je bilo okrog 8.000 internirancev in njihovih svojcev iz dežel zahodne Evrope. Ker pa zahodnonemške oblasti internirancem iz dežel vzhodne Evrope niso dovolile, da bi se udeležili te svečanosti, je naš Glavni odbor ZB sklenil, da se iz solidarnosti tudi Ju-

Lep, svetel, sončen dan se je umaknil mračnim vizijam pretekle noči. Toda, koliko nas je, ki se še kdaj vprašujemo, ali bi se ta noč umaknila kdaj današnjemu dnevu, ali bi bil današnji dan tako lep, tako neizrečeno dragocen v svitu svobode, če bi nas ne spominjal strahot pretekle noči?!

Ne, saj ni besed, ki bi mogle resnično opisati strahotnost okupacijske dobe na Slovenskem, kakor tudi ni besed, ki bi mogle opisati heroizem slovenskega naroda v skupnem boju vseh jugoslovanskih narodov za svobodo in novo Jugoslavijo. Jugoslovanski narodi in posebej slovenski narod je dal v tem neenakem boju, polnem fašističnega sadizma in nasilja, svoj krvni davek, svoje najboljše borce! In to je v slovenski zgodovini zatiranja in najbolj krvavih fašističnih pokolov najsvetlejša stran v njeni okrvavljeni knjigi...

goslovani ne bomo udeležili centralne svečanosti in smo zato odpotovali en dan kasneje, tako da smo prišli v Nemčijo šele v soboto zvečer, ko je bila svečanost že končana. Komemoracije se je udeležila samo naša uradna delegacija, ki je položila venec v krematoriju v počastitev vseh, ki so umrli v taborišču.

Jesenjani, bilo nas je 20, smo odpotovali z Jesenic v soboto zjutraj ob 8. uri. Priključili smo se ostalim udeležencem izleta iz Primorske, Dolenjske in Gorenjske. V Avstriji so se nam pridružili še Štajerci, tako da nas je bilo vseh skupaj 240.

V München smo prispeli v poznih večernih urah. V Dachau, ki je oddaljen od Münchna 17 km, smo se odpeljali v nedeljo zjutraj. Težko mi bo popisati občutke, ki smo jih imeli, ko smo se bližali taborišču in v taborišču samem. Nasmejana lica so se zresnila, tudi beseda je zamrla na ustnicah. Vsak se je ukvarjal z lastnimi mislimi, ki pa niso bile prijetne, zakaj ni ga interniranca, ki v taborišču ne bi preživel kaj težkega, če drugega ne, je bila to lakota, nesigurnost za življenje, tepež in mučenje. Še bolj so se nam lica zmračila, ko smo videli, v kaj so Nemci taborišče spremenili. Barake, v katerih smo živeli,

so preuredili v stanovanja in sedaj v njih živijo razni begunci. Med njimi so tudi četniki in ustaši. En prostor so preuredili v gostilno, ki je prava beznica. Nemci se ne sramujejo tega, kar so naredili iz kraja, kjer je trpelo preko 100.000 ljudi iz raznih dežel Evrope in kjer je umrlo preko 70.000 internirancev, pravo leglo nemorale. Tisti, ki tega ni doživel skoraj ne more verjeti, kaj so Nemci med vojno počeli z interniranci, ki zanje niso bili ljudje, ampak samo številke. Mnogo teh ljudi so uporabili za razne eksperimente, kot poskusne zajčke. Ali lahko človek verjame, da so živega in zdravega človeka dali v vodo, ki so jo umetno ohlajevali toliko časa, da je zmrznila, nato pa so ga hitro segreli. Ni ga med preživelimi interniranci, da bi ta poizkus preživel, ker je vsak podlegel že med poizkusom ali pa kmalu po njem. Drug poizkus je bil ta, da so človeka zaprli v neprodušno celico in mu nato počasi odvzemali kisik, ki se je skoraj vsak končal s smrtjo ali blaznostjo. Te dve vrsti poizkusov so opravljali zato, da bi dosežke in izkušnje uporabili v mornarici in letalstvu. Poizkuse so delali tudi z malarijo in to tako, da so popolnoma zdravega človeka okužili z malarijo, nato pa so na njem preizkušali razna sredstva in ugotavljali, katera so najbolj učinkovita za ozdravitev te bolezni.

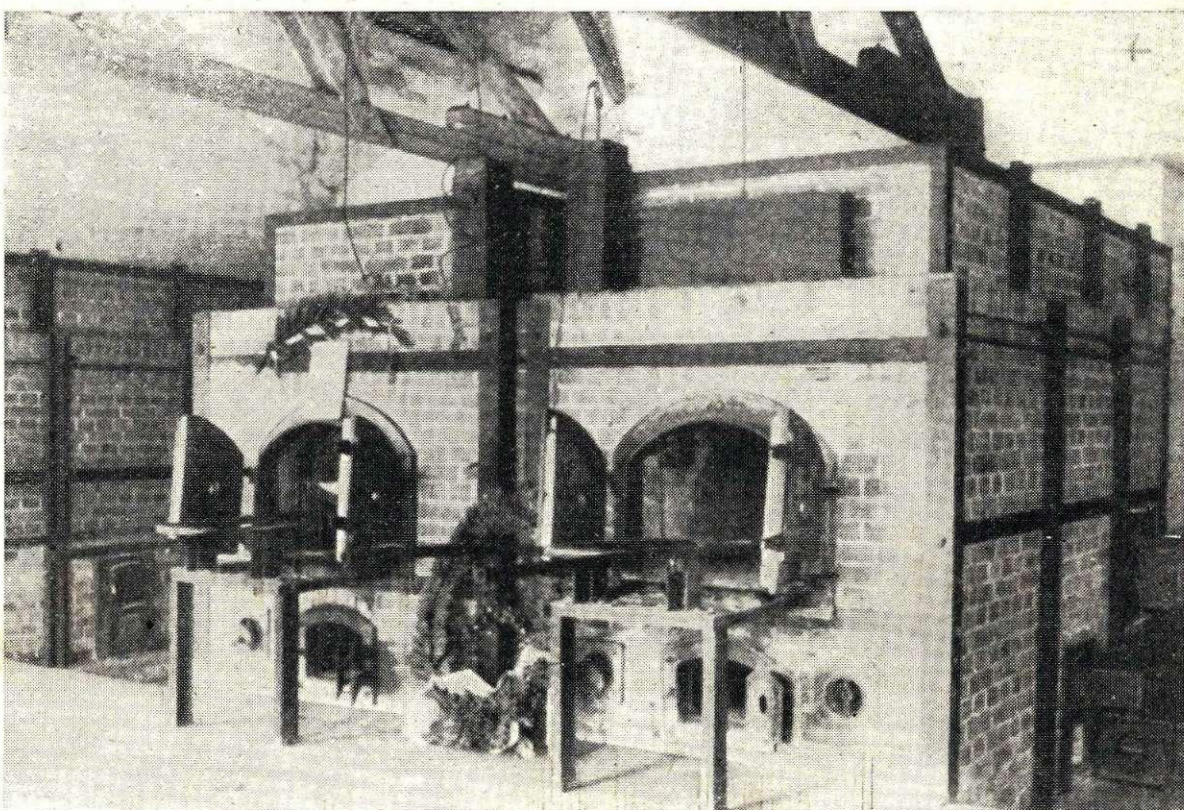
Nemci bi vse to, kar so počeli v Dachau radi zatajili in prav gotovo danes o njem ne bi bilo niti sledu, če jih OZN ne bi prisilila, da morajo pustiti nedotaknjen vsaj krematorij, v katerem je muzej ter grobišča, na katerih je pokopano preko 10.000 internirancev. Nemci bi najraje tudi mesto Dachau preimenovali, da bi zabrisali vsako sled svojih zločinov. Pod oskrbo je krematorij in njegova najbližja okolica, kjer stoji spomenik. V krematoriju je sedaj urejen muzej in sicer je v njem nameščeno vse taborišče v pomanjšani obliki. Prikazane so vse oznake, ki so jih nosili interniranci, da jih je bilo lažje spoznati po narodnosti in zaradi česa se nahajajo v taborišču. Razstavljeni so tudi razni dokumenti. Peči za sežiganje stojijo še prav tako, kot so bile takrat, ko so sežigali mrliča. V muzeju se lahko kupijo različne razglednice taborišča in brošure, ki opisujejo življenje internirancev.

Urejeno je tudi pokopališče, kjer je skupni grob več tisoč internirancev. To grobišče je zunaj taborišča na nizkem gričku. Na ta prostor so dovažali mrliča že proti koncu vojne, ker jih je bilo toliko, da peči za sežiganje, čeprav so bile štiri, niso zmogle opraviti vsega. Dachau je bilo taborišče, ki je bilo zadnje osvobodeno in kamor so Nemci iz ostalih taborišč dovažali internirance. V vsakem transportu, ki je prispel v Dachau, je bilo že toliko mrličev, da Nemcem ni preostalo drugega, kot da so jih pričeli pokopavati na tem gričku.

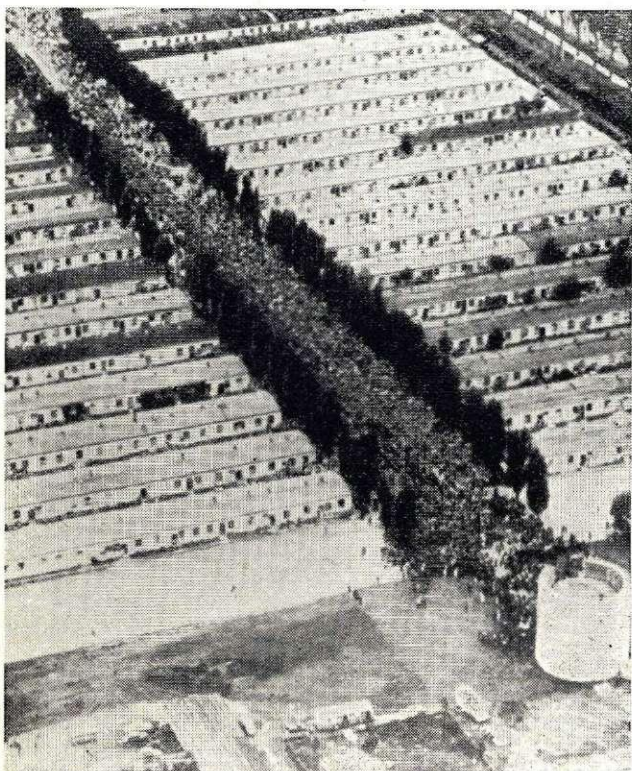

Mrtvim v spomin – živim v opomin, tako piše na spomeniku, ki stoji v nekdanjem taborišču Dachau

Zelo veliko ljudi je pomrlo tudi potem, ko so Američani taborišče že osvobodili. Umirali so, ker so bili tako oslabljeni in izčrpani, da jim tudi najboljša nega, ki so

Krematorij v Dachau, v njem so Nemci sežigali na tisoče trupel umorjenih zapornikov

Pogled na zloglasno taborišče Dachau

Milana Ivanovič:

Šopek rdečih nageljnov na grob spominov

Včasih smo poslušali pravljice, ki se pričenjajo takole: Nekoč je živela Tudi tole bi lahko bila pravljica, ki bi se začnjala s tem stavkom. Toda to pravljico je pisalo življenje. Nič ni izpremenjenega, nič dodanega ali olepšanega in prav tako je žalostna, kakor je bila žalostna tista doba, ko se je usoda poigravala z nešteto življenji in ni prizanašala nikomur.

Zivelo je mlado dekle. Rasla je kakor njené vrstnice in zrasla iz dekletca z dolgimi črnimi kitami v brhko dekle. Prijazno, nasmejano in nadarjeno, ki so zanjo v šoli govorili profesorji: »Iz nje pa bo

nekoč še nekaj!« in svetovali staršem, naj jo dajo še naprej v šole. Starši pa, ki so z žuljavimi rokami skrbeli za številno družino, so šolanje le s težavo zmogli. Vendar je dekle šlo naprej v šole, dovršilo z odliko trgovsko šolo in po dolgih prošnjah dobilo zaposlitev v tovarni tkanin »Jugočeška« v Kranju. Kakor poprej v šolanje, se je potem zagrizla v delo, z veseljem in vztrajnostjo spoznavala sistem obratovanja in vodenja ter kmalu napredovala. Kmalu so ji zaupali tudi vodstvo oddelka. Pred njo se je odpirala lepa bodočnost...

Dokler ni prišlo leto 1941! Že itak preresna za svoja leta je postala še bolj zamišljena. »Ničesar svojega nimamo več,« je pripovedovala, ko se je ob nedeljah vračala domov. Po naši tovarni se sprehajajo le še oholi nacisti. Odvlekli so naše stroje. Sedaj bo to tovarna za dele letal. In mi naj delamo za njihovo vojsko, ki bo pobijala naše ljudi?« Napredna misel in patriotska zavest, ki jo je vcepila že domača vzgoja, se je v njej vse bolj razraščala in dobivala pravi smisel. Ko je poslej

jim jo nudili zavezniki, ni mogla pomagati. Vsi ti, ki so pomrli po osvoboditvi, pa so pokopani na novem mestnem pokopališču. Kako žalosten je trenutek, ko je ena izmed nas, ki smo pokopališče obiskali, našla tam grob svojega očeta, pač ne morem opisati.

Minilo je že 16 let, odkar smo bili samo številke, toda naši spomini na tiste težke čase so bili tako živi, kot da smo vse to doživeli šele pred par dnevi. Ta spomin bo živel med nami tako dolgo, dokler bo kdo od nas živel. Ostal nam bo in ne le nam, tudi našim potomcem, pa naj se Nemci trudijo kolikor hočejo, da bi svoja grozodejstva zagnili s pozabo. To jim ne bo uspelo, ker so vse grozote preveč grozne, da bi jih lahko naši narodi pozabili.

Naš obisk v Dachau je bil skoraj neopazen. Z Nemci smo prišli v stik le, kjer smo prenočevali in kjer smo se hranili. Naše razpoloženje do Nemcev v teh dneh, ko smo bili na obisku v Dachau ni bilo najboljše. Mi vsi skupaj še preveč hitro pozabljamo na grozodejstva, ki so jih Nemci počenjali nad nami, tako doma kot v taboriščih. Za vse, kar se je zgodilo med vojno ni kriv le Hitler, razni Eichmanni in Globkeji, temveč nosi krivdo skoraj ves nemški narod, saj še zdaj, 16 let po vojni s temi ljudmi ni obračunal in se marsikdo od njih nahaja na vodilnem položaju v državnem aparatu.

Na povratku domov smo se za kratek čas ustavili še v avstrijskem mestu Salzburgu, ki pa smo si ga le bolj površno ogledali.

Našim obmejnim organom se zahvaljujemo za uvidenost, ker nam ob prestopu meje niso povzročali nobenih težav. Prav posebno pa se zahvaljujemo Upravnemu odboru Železarne za denarno pomoč, ki nam je omogočila ta obisk.

pripovedovala o drobnem ilegalnem delu v tovarni, so se ji v očeh utrinjali nevarni plamenčki. Često je prinašala radio — poročila OF in drugo literaturo.

To dekle mi je bilo sestra, prijateljica in svetovalka. Kadar je ob sobotnih večerih pričela pripovedovati, nisva zaspali dolgo v noč in večkrat nama je mama potrkala na steno: »Ali res še ne mislita zaspati?« Tako sta minili leto 1941 in 1942. Potem je prišla pomlad leta 1943. Tiho in neopazno, tako da so bele zaplate snega le počasi izginjale in je končno le zardelo resje po sončnih obronkih. Ob lepih nedeljah sva zahajali ven v naravo. To so bili najlepši trenutki, ure, ki sem nanje mislila in čakala ves teden.

Tako sva tisto pomlad lepe aprilske nedelje odšli proti Plavške-mu rovtu pogledat, če so že pognale narcise. Bilo je še premrzlo in narcise so bile še prav majcene. Na Golici je še ležal sneg. Sedli sva na posekan štor in se zazrli v Karavanke. Bil je lep pogled. Mladod zelenje pod Golico se je odražalo na čisti belini snega v ozadju,

nad Karavankami pa se je bočilo sinje nebo.

Tedaj je prišla sestra: »Rada bi še enkrat obhodila vse te hribe in doline. Pravzaprav nisem prišla sem le zaradi narcis; mislim, da je to zadnja nedelja, ko sva skupaj.« To je govorila tako zamišljeno, bolj sama sebi kakor meni, da sem jo nekaj časa le začudeno gledala in šele potem vprašala: »Kako to misliš? Ne razumem te!« Postala sem pozorna, ko sem zagledala njen obraz in oči, ki so odsotno strmele v planine.

»Grem, grem v partizane!« je odgovorila. To je bilo tako nepričakovano, da sem kar obstala. Videla sem, da govori resno. Potem se mi je zazrla v oči in mi položila roko na ramo: »Pa ne smeš nikomur povedati, tudi doma ne. Vprašanje je le še nekaj dni. Ne počutim se več varno v dolini. Gestapo išče dalje.« Široko odprtih ust in oči sem jo gledala in poslušala.

Potem sva se počasi vračali skozi smrekov gozd. Kakor težko breme sem nosila zaupano skrivnost. Vedela sem, da taka odločitev ni šala, posebno za dekle. Molčali sva vsi pot do doma, pa tudi doma o tem nisva več govorili. Zvečer dolgo nisem zaspala, pa tudi sestra ne. »Morda bo vojne kmalu konec,« je zašepetala, »in potem bo vse drugače.« Spet bomo svobodni, še drugače svobodni, kot smo bili doslej!« je razpredala misli v bodočnost. Meni pa je le to rojilo po glavi, da poslej ne bom več ob sobotah čakala, kdaj bo na postaji zapiskala lokomotiva in bodo nedelje puste in prazne. V partizane — saj to ni šala. Vedno slišim o hajkah, o mučenju, ki čaka ujetnike in podobno. Te svoje skrbi sem ji končno povedala. Nekaj časa je molčala, potem se je oglasila in meni se je zdelo, da njen glas prihaja od nekod daleč: »Samo ta pot preostaja, ali pa se nekega dne znajdem v Begunjah!«

Med tednom je še enkrat prišla domov. Bil je mamin rojstni dan. Ko smo nazdravljali mami, je izpila svoj kozarček do dna in ga obrnila na mizo. Potem so ji oči rahlo zastrle solze. Spati ni več upala doma, ampak je odšla k sestri Slavki na Jesenice. Med vrati nas je še enkrat objela z

dolгим pogledom in pokimala mami: »Mama — zbogom in nasvidenje!« je rekla toplo. Čez dva dni je v silnem naliivu odšla na vezo k Joštu pri Kranju in nastopila pot partizanke Darje.

Neke lepe julijske nedelje smo prejeli njeno prvo pismo iz partizanov: »Čez življenje v dolini sem potegnila debelo črto«, nam je pisala. Kako bridko so se uresničile njene besede. To njeno pismo nam je prinesel nepoznan tovariš. Predstavil se je, da je v službi nemške policije, ker tako najlažje dela za partizane. Nekoliko nam je bilo tesno pri srcu; ni lahko verjeti tujemu prišlecju; vendar nam je njegov nastop vzbujal zaupanje. Odreči je bilo težko, ker nam je pisala za stvari, ki jih je nujno rabila. Treba je bilo tvegati. Mama je pripravila velik paket, oče je napisal pismo in neznanec se je poslovil. Nekaj dni smo v strahu čakali na posledice, dokler ni spet prišlo pismo, da je vse v redu prejela. Če je tisti tovariš doživel svobodo, bi mu še rada nekoč rekla, naj oprostí, da smo takrat podvomili vanj. Preko tov. Kodričeve in aktivistov v Kranju smo vzdrževali stalne veze. Preko njih je prispejala pošta in literatura, po katero sva hodili z mamo, obenem pa nosili razni material. Poletje je odcvetelo. Darja je iz Koroške čete odšla v Prešernovo brigado in se udeležila mnogih uspešnih akcij in borb. Ker je s seboj odnesla iz tovarne tudi važne načrte, so Nemci obetali, da jo obešijo pred tovarno, če jim živa pade v roke. Tudi nad nami so se vrstila zaslíševanja, a hujšega ni bilo, ker je živela sama za sebe, ločeno od nas.

Ko je listje odpadlo in orumenelo, so Darjo poklicali v tehniko v Davče nad Škofjo Loko. Pisala mi je, naj jo obiščem. Obisk v partizane! Nekoliko čudno je to zvenelo, ampak, zakaj pa ne, sem si mislila in odrinila prav na nedeljo pred Dnevom mrtvih, leta 1943. Mama mi je pripravila velik paket, nekaj stvari sem kar oblekla, nekaj v aktovko, in hajdi s kolesom na vlak do Škofje Loke. Tam me je po dogovoru čakala tov. Švontar Minka, prikupno in črnolaso dekle, ki je vzdr-

ževala vezo med Zalim logom, kjer je bilo takozvano svobodno ozemlje in Škofjo Loko. Zgodaj popoldne sva odšli s kolesi iz Škofje Loke, a še pred odhodom sva se natanko domenili, kako se izgovoriva, če naju bodo ustavili Nemci. Njihova zadnja postojanka je bila v Železnikih. Dalje so si upali le, kadar jih je bilo mnogo skupaj in seveda kak belogardist za kašipot. Vožnja skozi Selško dolino je bila lepa, sonce je bilo še vedno toplo in spotoma mi je kazala Minka partizanske grobove in kraje, kjer so se Nemci spopadli s partizani. V ozki so teski med dvema hriboma je bil za Švabe kaj malo prikladen teren, zato so se v svoji nemoči tembolj znašali nad ostalim prebivalstvom. Tako sva mirno prevozili skozi vse vasi do Železnikov. Tam sva res naleteli na Nemce. Stali so ob cesti, kot bi prav naju čakali. Pri srcu mi je postalo tesno, ne zaradi mene, ampak zaradi opreme, ki sem jo imela s seboj. »Kar vozi naprej, če te spustel!« je še rekla Minka. Ubojala sem jo, napravila kar se da brezskrben obraz in pognala mimo njih. Globoko sem se oddahnila, ko me ni nihče ustavil, saj bi zajetni paket in s polno aktovko obloženo krmilo prav lahko zbudilo sum. Toda izgledalo je, da jih Minka bolj zanima. Ko sem se ozrla, sem opazila, da so jo ustavili in obkolili. Počasi sem vozila dalje, se ozirala, toda Minke ni hotelo biti za menoj. Dekle so že nekaj časa imeli na piki, vendar ji niso mogli do živnega. Minka ni bila samo skrajno predana, ampak tudi bistra in spretna in še vedno se je izmuznila iz nastavljenih zank. Končno je le privozila za menoj in razposajeno zamahnila z roko: »Pa sem jih spet enkrat preliščila!« Pozneje so jo vendar ob neki priliki aretirali in ker v škofjeloških zaporih niso uspeli ničesar izvleči iz nje, so jo poslali v Begunje na gestapo. A Minka je bila uporna in vztrajna. V letih svojega delovanja za OF se je prekalila in kljub nasilju, mučenju in pretepanju ni izdala niti trohice tega, kar je vedela, a vedela je mnogo. Ko so jo končno izpustili, se je takoj umaknila v partizane.

Na grob

*Droben cvetek
na gomilo,
drobno solzo,
lučico,*

*da presveti
grob teman,
kjer je očka
pokopan.*

*Ali kje si
grobek mali
na široki
gmajni tej?*

*Kam naj roka
dene zvonček,
kam naj solzo
potočim,*

*kam, o veter
svetlih sanj,
kje je očka,
partizan?*

V Zali log sva dospeli pozno popoldne. Švontarjeva domačija je stala tik ob vznožju temnega gozda in bila je partizanom drugi dom. Že na dvorišču sva naleteli na kurirje. Tudi v veži in kuhinji so bili partizani; prihajali in odhajali so vsak čas, vsak s svojo nalogo. Ko je Minka povedala, da sem prišla k Darji na obisk, se je eden nasmehnil: »Pa te ni nič strah pred banditi?« »Pogumna punčka« je dostavil drugi. Meni pa se je kar nekoliko zamalo zdelo, da me imajo še za tako majhno punčko. Kljub veselemu in brezskrbnemu razpoloženju, sem nestrpnost hodila od oken do vrat in čakala sestro. Kar neverjetno se mi je zdelo, da jo bom res videla. Pol leta je minilo, odkar smo se ločili. Mrak je že padal, ko sem jo končno zagledala. Stekla sem ji nasproti in ona me je pričakovala razprostrti rok in me stisnila k sebi. Vso pot sem mislila, kaj ji bom najprej rekla; sedaj pa nisem spravila iz sebe niti besede, le solze so mi kar same lile po licih. Tako sva se vrnili v hišo. »O, naša Darjica!« so jo veselo pozdravljali partizani. Kako sem bila ponosna, da jo imajo tako radi tudi tile junaški fantje, zagorelih lic in močnih rok, ki so čvrsto držale puško in jim je iz oči sijal tak pogum. Videla sem, da solze prav nič ne

sodijo v to okolje, kjer je bilo vse tako možgato in odločno.

Le nekoliko sva še posedeli, ta čas pa je že padla trda tema. Nekoč je bilo redko posejano z zvezdami in ko naju je zapustil soj iz oken Švontarjeve domačije, nisem videla niti ped pred seboj, kod hodiva. Nasprotno pa je bila Darja že prava partizanka. »Le kako ve pot, da ne zaideva?« sem se spraševala, ko sem se spotikala za njo skozi gozd in lovila ravnotežje čez nevidne korenine in kotanje. Hodili sva precej dolgo, ves čas navkreber. Čeprav sem noge že težko vlačila za seboj, tega za vse na svetu ne bi bila priznala. Končno se je v daljavi zasvetila prav majcena lučka. Bilo je medlo razsvetljeno okence. Darja je potrkala in povedala geslo. Odprla je stara ženica. Ob peči je v skromni izbi dremal sključen starček. Njegova dolga siva brada je vzbujala spoštovanje, spominjala me je pravičnega kralja Matjaža. Najbrž je bilo že pozno, ker sva se takoj spravili spat. Zlezli sva po lestvi na vrh, kjer je zadišalo po senu. Ženica nama je prinesla rjuho. Zarili sva se v seno in preden nama je prijazna ženica zaželela lahko noč, nama je še prav radodarno ponujala jabolka: »Tam so sladka, v onem košu pa kislja, kar vzemita, katera hočeta!« »Kako dobri so ti ljudje po hribih!« je rekla Darja, »veš svoj borni pridelek delijo z nami in nihče ne vpraša, kdo in kdaj jim bo povrnil!«

Darja je položila pištolo kraj sebe, sezula čevlje in kakor nekoč v najini sobici, pogovora ni bilo konca. Pa vendar je bil ta pogovor tako drugačen od nekdanih. Pravila mi je o prvih akcijah, o tem, kako je bilo težko premagati prvi strah pred svinčenkami, ki zabrne okrog ušes in misliš, da je vsaka prav tebi namenjena. Najbolj sem si zapomnila, ko mi je pripovedovala o dogodku, ko so v Stražišču pri Kranju mobilizirali, pa so jih presenetili Švabi. Umaknili so se še pravočasno in tudi njej dodelili skupino mobilizirancev, mladih fantov, še bolj neizkušenih, kakor sama. Hajka Nemcev je šla mimo njih, toda jutro jih je prezgodaj zateklo in v nepoznani okolici so prečepeli

ure, dokler se ni umirilo streljanje. Niti eden ni ušel. Čeprav brez orožja, so bili vsi zelo disciplinirani in komandir čete je bil že prepričan, da so jih zajeli. »Na zborni mesto smo sicer prišli zadnji,« je zaključila, »vendar vsi živi in zdravi.« Še vso noč bi jo bila poslušala. Kar mimogrede je zdanilo. Ženica nama je skozi lino v stropu prinesla vročega mleka in kos rženega kruha. Zjutraj sem si šele ogledala to borno kočico, ki se je stiskala ob strmi breg kakor pohlevna ovčica. Nekoliko korakov proč je tekel studenček. Na nasprotnem bregu so grabili listje. Dan je bil spet lep in sončen, prava redkost in razkošje za november.

Tisti dan je bilo kraljevsko kosilo, vsaj tako so rekli ostali. S seboj sem prinesla velikega pečenege zajca, kruh in potico, ženica je dala jabolka za kompot in morala sem se nasmehnuti, ko sem opazovala sestro, kako spretno se je sukala z burklami okoli kmečke peči in pripravljala kosilo. Proti poldnevu sta prišla tudi tov. Miloš Ziherl in tov. Bodin (Adolf Arigler). Vsi trije so delali v isti tehniki. Meni so sicer rekli, da je to še daleč, toda bila je kar v tisti bajtici. Vendar sem to izvedela šele veliko pozneje. Takrat je bila taka stvar v veliki tajnosti in toliko sem že vedela, da je tajnost prepotrebna stvar; zato nikoli nisem bila preveč radovedna za stvari, ki so jih držali v tajnosti. Ko sem gledala Miloša in Bodina, sem bila presenečena. Kakšna razlika med partizani, ki sem jih včeraj opazovala pri Švontarjevih! Bila sta bleda in izmučena, s temnimi krogi okrog oči. Pred kočo sta se prekopicale po travi in se prav otroško razigrano veselila sončnega dopoldneva. Darja se je čisto ozrla nanju in pripovedovala: »Tako malokdaj vidimo sonce! Po cele tedne ne pridemo na dnevno svetlobo.« Šele sedaj sem opazila, da je tudi sama bolj bleda in ji lica me gore v zdravi rdečici kot nekoč. Zvedela sem še marsikaj o naporih in življenju v tehniki, ki je bilo vse prej kot rožnato. Ker ni bilo elektrike, so morali vse stroje poganjati ročno. Delo v slabih in vlažnih bunkerjih ob

pičli razsvetljavi in brez tako potrebnega svežega zraka je bilo uničujoče. Počitka so imeli malo, pa tudi s hrano so bile težave, kajti pot do tehnike so poznali samo kurirji, ki so prinašali in odnašali pošto in material. Vendar je iz pripovedovanja vseh treh vela velika ljubezen do tega dela, ki so vanj vlagali vse svoje znanje. Vsi naporji pa so bili napisani na njihovih licih. Vzpodbujala jih je zavest, da prav literatura dviga zavest in moralo med borci, širi idejo in besedo o naši borbi, govori o zmagah in akcijah ter požrtvovalnosti partizanskih edinic.

Le prehitro je mineval dan. Z Milošem, Bodinom in Darjo smo obiskali še tovarišico Marico, ki je imela nedaleč skromno kočico. »Naša dobra Marica poskrbi za našo osebno higieno«, so dejali »in nam je nepogrešljiva.« Marici so se veselo zaiskrile oči, ko nam je stiskala roko.

Kako sem si želela, da bi se ta dan še ne končal tako kmalu. Kako vse drugače sem dihala v tem svobodnem okolju, kjer je vsa narava dihala mir in spokojnost, kjer ni bilo sovražnih pogledov in mrzlih: Halt, Wohin? Kam? Vsaj tisti dan ne! Pri Švonterjevih smo se poslovili. Zaman sem skušala preprositi Darjo, naj ostane še to noč pri meni. »Veš, današnji dan je kakor majhen dopust, toda sedaj ga bo treba nadoknaditi,« je dejala. »Delo nas čaka in tovariša ne bi zmogla sama.«

S prisrčnim »nasvidenjem« smo se ločili. Gledala sem za njimi, dokler jih ni povsem zakrila goščava in najraje bi stekla za njimi. Kako nerada sem mislila na to, da bo treba jutri domov. Naslednje jutro sem se poslovila od Švonterjevih. Bil je Dan mrtvih. Ko sem se vračala skozi Selško dolino, so bili vsi partizanski grobovi bogato zasuti s cvetjem. Kolikor dalje sem vozila od Zalega loga, toliko težje mi je bilo. Ozirala sem se nazaj v strme hribe in se vživljala v skrite steze partizanov, ki so vodile preko njih.

Minila je zima. Meseca februarja, prav ko sva se obe z mamom pripravljali, da jo naslednjo nedeljo spet mahneva v Selško do-

lino, tokrat kar obe, smo prejeli obvestilo: V hajki Nemcev in belogardistov, ki so po izdajstvu obkolili novo ustanovljeno tehniko v Vestru, je padla tov. Darja...

Visoko je švignil goreč zubelej na mlinu v Vestru pri Škofji Loki. V pepelu zgorelega bunkerja so ostale samo še zoglenele kosti štirih partizanov in partizanke Darje. Spet je izdajstvo zahtevalo svoje žrtve in mlada življenja so se žrtvovala za uresničitev velikih idej. V novo ustanovljeno tehniko, ki bi ji mimotekoča Selščica nudila elektriko, so bili poslani: Gosar Peter-Razin, tovariš Benko iz Kranja (Beno Anderwald), mlad partizan Tone iz Strahinja in Darja. V noči od 8. na 9. februar so tehniko obkolili Nemci in belogardisti. Za umik je bilo prepozno, rešil se je le eden izmed kurirjev, ki še ni vedel za hajko. Na poziv k predaji so odgovorili z orožjem. Sovražnik, svest si, da jih ima v pesti, je vse huje pritiskal. Pričel je padati z zažigalnimi bombami. Toda četvorica partizanov se ni predala. Na kaj so mislili v poslednjih minutah svojega življenja? Morda na to, kako kratko je bilo njihovo mlado življenje? Morda so bili ranjeni? A prav gotovo je vsak v mislih še pohitel

k svojim dragim. Nihče ne ve za podrobnosti tragedije, ki se je odigravala v bunkerju. Kmetje, ki so opazovali ta neenaki boj, so vedeli, da partizanom v tehniki ni pomoči. Z njimi vred je zgorel tudi ves material in stroji novo ustanovljene tehnike. Mrzlo februarско jutro je našlo ob Selščici le še pogorišče.

Tudi tehnika v Davči, ki se je pozneje preselila, je bila leta 1944 požgana. Malo, borno kočico, ki je nudila zavetišče, so v neki hajki Nemci in belogardisti požgali, v ogenj pa so vrgli živa, a zvezana tudi ubogega starčka in ženičco. Od trojice, ki so se takrat nahajali v tehniki v Davči, je vojno preživel samo tov. Bodin, Miloš Ziherl pa svobode ni dočakal. Naporji in borbe so mu uničile že itak rahlo zdravje.

Kako rada bi še enkrat prehodila tiste, morda že pozabljene in zaraščene stezice v Davčah, kjer tihe jelke in ponosni bori šepetajo večno lepo pesem o junaštvu in borbah slovenskih partizanov.

Na grobu padlih partizanov iz tehnike v Vestru pa vsako pomlad zadehte nageljni, pozdrav izpod Karavank in zelene Golice, pozdrav njim, ki so sredi mladosti omahnili v smrt.

Sinko moj...

Sinko moj, za mano ne žaluj,
ne joči ob spominu name,
sanje moje, iz krvi prelite, kuj
v pravico, ki je ni več zame...!
Pota moja v smrti so končala,
v mrak pozabe bodo utonila,
ko bo spet svoboda zasijala,
ki jo očkova je kri rosila...
Sinko moj, pozabi le nikoli,
da ni mi žal bilo umreti,
ko rafali so kosili, koli
v krvi trzali ječe, zadeti;
saj je tekla kri za tebe,
za svobodo zemlje moje, tvoje;
za vaju dal bi sebe
še in še — najdražje moje...

Branko Slanovic

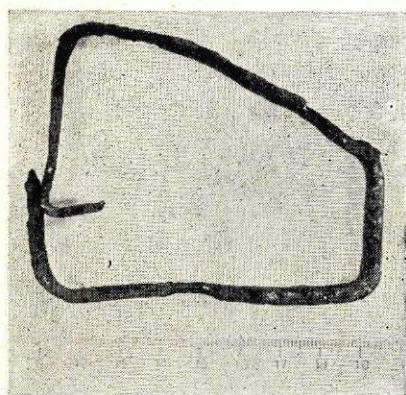
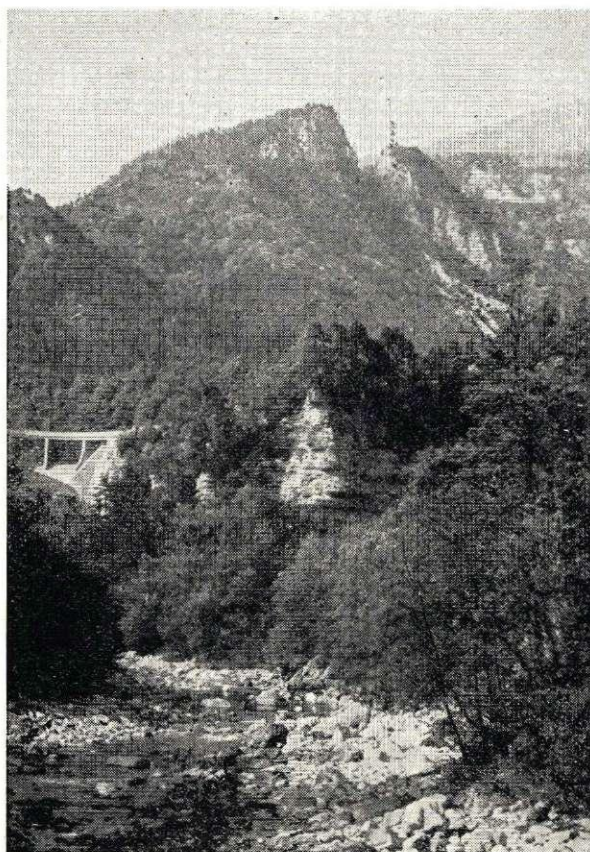
Aleksander Rjazancev

Iz naše preteklosti

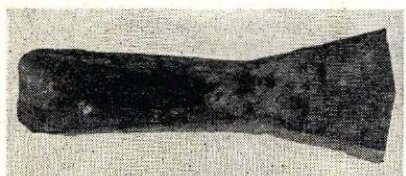
Iz naše krajevne prazgodovine se omenja v literaturi edinole Belščica v Karavankah, o vsem drugem pa se ne ve ničesar — skratka, to naj bi bilo vse. Preko ali pod Belščico naj bi vodila stara argonavtska trgovska pot od Črnega morja v severne evropske dežele. Argonavti se omenjajo v grški pravljici in vse do danes

Ajdna —
slikana
iz Most
pri Zirovnici

Foto:
Rjazancev

Železna najdba z Ajdne
Foto: Rjazancev

Bronasta sekira z Zaborovlja (Dovška planina) — Rezilo je odrezano po nevednosti najditelja

Foto: Rjazancev

Železne najdbe z Ajdne
Foto: Rjazancev

najdeni bronasti predmeti na Belščici naj bi bili v zvezi z Argonavti oziroma iz tistega obdobja.

Z Argonavti pa se ne prične niti zaključiti prazgodovina. Res pa je, da ni niti enega učbenika in znanstvene razprave, kjer bi se vsaj dotaknili človekovega življenja pri nas iz pradavnih dni. Zemljevidi arheologov so za naše kraje, to je na območju jeseniške doline in Karavank, prazni. Vse, kar je znanega iz najstarejše ere so kraji Vzhodnih Alp.

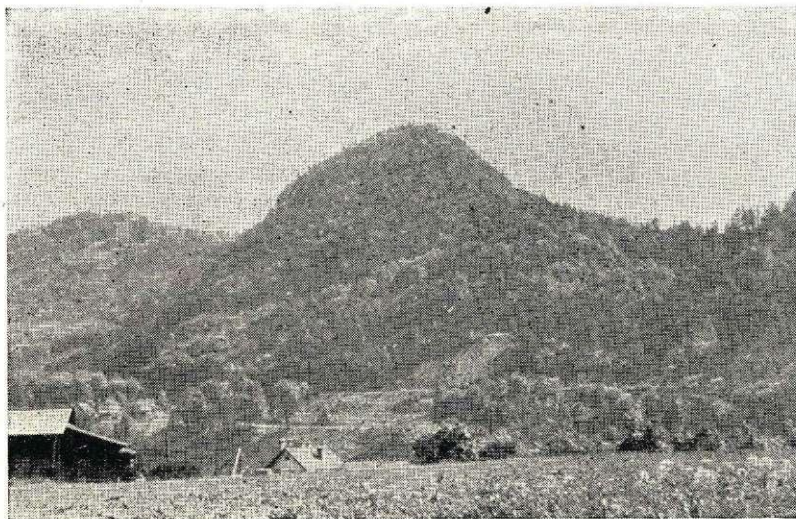
Zaradi specifičnih »najdb« pri nas bodo morali znanstveniki zapadno Gorenjsko natančneje preštudirati, saj spada po tehničnih rekvizitih v kameno dobo.

Najlepše primere za prazgodovino, to je paleolit smo našli marca t. l. na Belškem polju v smeri proti Strugam, kjer teče Sava Dolinka. Poleg lepo obdelanih artefaktov (nožkov in strgal) smo našli okruške vsemogočih barvnih variant. Z najdenimi okruški smo napravili primerjave z artefakti, ugotovili pa smo, da bi morali najti še več izdelkov in da naša zbirka iz tega področja ni popolna. Trije artefakti so kemično

spremenjeni, na njih je opazno prhnjenje — zob časa. Materiali, iz katerih je pradavni človek izdeloval to orodje oziroma orožje ni iz naših krajev. Prinesli so ga iz nam neznanih krajev, verjetno iz vulkanskih področij, kjer se take kamenine nahajajo.

Kje so takratni ljudje živeli, je danes še težko odgovoriti, možno pa je, da so živeli ob Savi, kjer se nahajajo oziroma so se nahajale votline s stenami iz trdnega konglomerata, ki je izredno trden in ima izgled grobega betona. Izredno lepe take votline so bile na Javorniku nad Bošteletom, ki jih je Kranjska industrijska družba pri gradnji ozkotirne železnice v začetku tega stoletja zazidala zaradi večje trdnosti terena. Pod Bošteletom je bil svoje čase tudi izredno lep ribnik.

V višjih predelih, n. pr. v Trebežu, Korški Beli in vse do Završnice, pa so naravne votline iz amorfnega apnenca. Izredno lep tak primer sem videl v Mostah blizu novega rezervoarja za vodo. V tej naravni votlini bi lahko živel precejšnja družina.

Kalče nad Poljanami

Eno od pomembnih najdb, ki jo hrani Tehniški železarski muzej, je koščena igla z Jelenkamna, ki je lahko služila tudi kot ost. Nobenega dvoma ni, da je bil lastnik koščene igle prebivalec Javorniškega rovta. Področje Javorniškega rovta ima izredno primerno zemljepisno lego in je bilo že v pradžini edini lahek prehod čez Karavanke. Tudi za razvoj življenja je bil Javorniški rovt izredno primeren; rastlinske in živalske hrane je bilo dovolj. V takratnem gorskem jezeru (Jezerca) in pritokih Javornika, je bilo dovolj rib. Iz tega področja je tudi bronasta sulica, ki je bila najdena v zadnjem desetletju prejšnjega stoletja, ko je KID gradila vodni zbiralnik. Na Javorniku je bil v preteklem letu najden kameniti artefakt, na Jesenicah pa po prvi svetovni vojni kamenita sekira.

Sedaj šele lahko pridemo na obdobje, ko je človek opustil kamen in pričel uporabljati kovino in kovinske zlitine. Kako in kdaj je nastala pri nas bronasta doba, ne vemo. Zanimivo pa je to, da so vse najdbe razen ene, to je bronaste sekire, najdene na izrednih višinah v Karavankah. Vse te najdbe govore, da so bili takratni prebivalci hribovci in še to, da so vse najdbe iz takih krajev, ki so prehodni in povezujejo Koroško z

Gorenjsko. V letošnjem letu se je pri Tehniškem železarskem muzeju povečala antična zbirka za bronasto uhljato sekiro, najdeno na planini za Borovljami (Dovška planina). Uhljata sekira predstavlja primer Cu-Sn-Pb brona, kar je razvidno iz kemične analize.

Kemična analiza uhljate bronaste sekire:

Cu	Pb	Sn	Sb	Zn	S
88,50	2,46	8,50	sledovi	sledovi	0,06

Iz metalografske preiskave se je dalo ugotoviti, da je izdelek s heterogeno strukturo vlit in kasneje nekoliko toplotno oblikovan. Na izdelku pa ni bila izvršena v končni fazi toplotna obdelava, kar bi sekiro kvalitetno popravilo, kar bi oziroma na popolno homogeniziranje strukture.

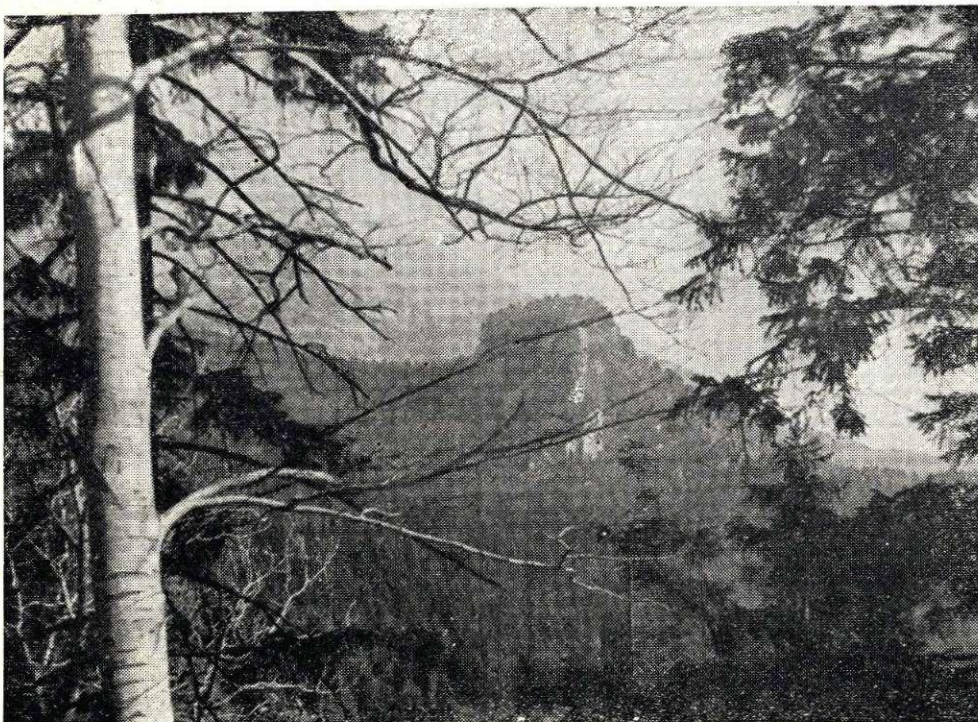
Po mojem osebnem prepričanju imajo bronaste sekire, morda tudi sulice, svoj izvor s Koroškega. Na Koroškem je bila izredno pomembna keltska bronolivarna in to na Magdalenski gori, ki jo avstrijski arheologi še vedno proučujejo in izkopujejo. Odgovor na moje mišljenje bi bil šele takrat mogoč, če bi imeli spektrografske kemične analize tamkaj najdenih predmetov, za primerjavo z našimi predmeti.

Pomembna arheološka postaja bo vsekakor Ajdna nad vasjo Po-

toki, na hribu z nadmorsko višino 1048 m. V letošnjem letu smo jo dvakrat sondirali z dijaki TSS Železarne na Jesenicah. Pri drugem sondiranju v globino 1,20 m smo našli keramiko, ki po mnenju kustosa — arheologa Narodnega muzeja v Ljubljani, Staneta Gabrovca sodi v predrimsko dobo. Posebnost te keramike je v tem, da so prav takšno našli v Kranju v prazgodovinskih plasteh. Pri sondiranju pa smo našli še ostanke iz zgodnjega srednjega veka, to je bila keramika, živalske kosti in dva komada železa. Nismo si pa na jasnem, v katero obdobje spada kameniti 70 cm široki zid. Po zidu sodeč je morala biti Ajdna nekoč močno utrjena postojanka, ki je pričakala svoj konec s prihodom slovanskega plemena, ki se je naselil na Potokih.

Za naš Tehniški železarski muzej je najbolj pomembno železo z Ajdne, zaradi proučitve železa, najdenega na območju Karavank. Metalografske preiskave nam povedo, da gre za primitivno izdelavo, kar govori v prid starosti. To železo je bilo pridobljeno morda v Savskih jamah ali pa v bližini Most, v Završnici. Da gre za povezavo med Ajdno in Savskimi jamami, moremo sklepati glede na to, da smo pri lanskoletni akciji z dijaki TSS Železarne Jesenice v Savskih jamah, pri Zad-

Ajdna z Gradišča, s severozahodne strani

Foto: Rjazancev

njem plavžu našli keramiko z istim ornamentom kot na Ajdni.

Eno od nerešenih vprašanj, verjetno v zvezi z Ajdno, je Gradišče nad Sotesko. Na vrhu stožčastega hriba se nahaja po gradnji slično zidovje kot na Ajdni. Tudi Gradišče je bila utrjena postojanka.

Pozabiti ne smemo ozemlja onkraj Save: Kavčke, Hom, Dobravsko polje, Kalče in Poljane. Vsi ti kraji imajo nekaj privlačnega, obenem pa skrivnostnega, če upoštevamo ustna izročila. Upati je, da se bo iz leta v leto odkrilo kaj novega, kar bo omogočilo povezati krajevno zgodovino v celoto in obogatiti naš Tehniški železarski muzej, ki bo prikazal tehniko in razvoj človeka.

BORCI V ŠPANSKI DOMOVINSKI VOJNI

Ivan Gregorčič

Ivan Gregorčič se je rodil 5. maja 1898. leta v Opatiji. Oče Ivan je bil samostojen kočijaž, mati Ana pa je bila po poklicu kuharica, pozneje gospodinja. Ivan je bil drugi otrok v petčlanski družini (Ana, Ivan, Franc, Polde, Jože). Oče se je poročil še preden je odslužil vojaški rok v Avstriji, zato je bila takrat v družini beda. Vojaški rok je služil tri leta. Po sedmih letih zakona je oče odšel za kruhom v Ameriko. Zaposlil se je v rudniku in se po dveh letih smrtno ponesrečil. Dokler je oče še delal, je materi pošiljal mesečno po dva dolarja. Z njegovo smrtjo pa je odpadla tudi ta podpora. Mati je ostala sama z družino.

Ko je bilo Ivanu 12 let je postal v Opatiji krojaški vajenec. Učil se je pri krojaškem mojstru Matušiču, ki je bil po rodu Madžar. Pogosto ga je pretepal in opravljati je moral vsa hišna dela. Po približno polletni učni dobi je nekega večera iz maščevanja vrgel v izložbeno okno mojstrrove delavnice kamen. Doma je to povedal materi s pripombo, da ne gre več nazaj. Ker je mati imela slučajno nekaj denarja, mu je dala 32 kron in ga napotila v Graz, kjer naj bi se izučil krojaške obrti. V Grazu se je izučila kuharske obrti tudi mati. Zaposlil se je pri slovenskem krojaškem mojstru Jakobu Petriču, kjer se je izučil in ostal pri njem tudi kot pomočnik. Ko je izbruhnila prva svetovna vojna, je mojster kmalu dobil poziv in odšel na fronto.

Ivan je ostal brez dela. Ponaredil je dokumente, tako da je bil za 2 leti starejši in se tudi sam prijavil za odhod v vojsko. Ker je bil dovolj dobro razvit mu je zvijača uspela. Koncem leta 1915 se je znašel na italijanski fronti. Tam takrat še ni bilo bojev. Z miniranjem mostu med Pontebio in Pontafijem, kjer je bila praktično meja med Avstrijo in Italijo, pa so se vnele borbe. Pozneje, ko so zbirali prostovoljce za »jurišni« bataljon, je prišel v to skupino, kot borec jurišnega bataljona je bil ranjen v prsi in je bil tri mesece v raznih bolnišnicah. Na italijanski fronti je bil vse do konca vojne leta 1918. V času, ko je bil na zdravljenju, je imel srečo, da je prišel kot rekonalescent na zdravljenje v Opatijo. Ker se je bil preoblekel v civilno obleko in šel v kino, je bil aretiran, češ da je napravil prestop. Ker je hotel straži pobegniti, so ga proglasili za anarhista in zaprli.

Po končani vojni je ostal v Opatiji. Ker je bilo takrat poveljno stanje in brez prave oblasti, so mlajši vojaki ustanovili »narodno obrambo«, da bi ostalo področje Opatije slovensko. Kmalu za tem so italijanska, D'Annuncijeva letala metala letake, ki so pozivali na upor avstrijskemu režimu in priključitev k Italiji. Ko so Italijani pozneje zavzeli Opatijo, so morali tisti, ki so bili v Narodni obrambi, emigrirati. Gregorčič je odšel v Jugoslavijo in se ustavil v Karlovcu. Pri cestni preiskavi je bil legitimiran. Ker je njegov letnik ravno v tem času služil vojaški rok, so ga vtaknili v vojaško suknjo. Kot vojak je naletel na partijskega konfidenta, ki mu je dal

letake protirežimske vsebine, da jih je razmetal po kasarni. Konfident pa ga je izdal in tako je bil kot vojak le zapornik približno poldrugo leto. Po izpustu iz zapore bi moral odslužiti kadrovske rok. Da se je temu izognil, je pobegnil nazaj v Opatijo. V Opatiji se je prvič poročil, v zakonu pa se mu je rodil sin Erni. Tam ga je prijatelj Milan Pošič uvedel v politično življenje. V Opatiji je živel približno dve leti. Ob priliki partijskega sestanka v vasi Jušiči nad Opatijo, so bili izdani, zaradi česar je pobegnil. Napotil se

Ivan Gregorčič

je ponovno v Jugoslavijo in se potikal po Zagrebu, Sarajevu, Varaždinu, Ogulinu, Sveti Ani, Križevcih in Bjelovaru.

V začetku leta 1927 je prišel na Jesenice, kjer je že bil brat Jože, zaposlen v takratni KID. Na Jesenicah je začel s samostojno krojaško obrtjo. Delo pa ni dobro uspevalo. V tem času se je mnogo ukvarjal s politiko in športom in se kulturno izživljal v Svobodi. V dramskem odseku se je udeleževal kot masker. Zaradi slabega zaslužka se je leta 1934. zaposlil v KID. Delal je na Javorniku v obratu tanke pločevine do leta 1937. Iz svojih skromnih zaslužkov in s pomočjo prijateljev je pričel graditi majhno hišico Pod Mežaklo. Po odhodu v Španijo pa je dolg ostal na ramenih Markelj Albine, njegove sedanje žene. V času zaposlitve pri KID je v letu 1935 sodeloval tudi v veliki stavki jeseniških delavcev.

V času velike svetovne krize, predvsem pa po štrajku v letu 1935 se je na Jesenicah pojavila precejšnja brezposelnost na eni strani, na drugi strani pa nezadovoljstvo med delavstvom. Posamezne revolucionarje je Partija organizirala za odhod v Španijo. Prva grupa, ki je bila namenjena v Španijo, se je odločila za pot preko Splita. V tej grupi je bil tudi njegov brat Jože Gregorčič, Rabič Jaka, padli prvoborec z Dovjega in še živeči španski borec Jože Bajt. Ta skupina pa ni imela sreče. Med njimi je bil izdajalec in tako je bila skupina pri Splitu zajeta, aretirana in pozneje poslana na Jesenice. Na Jesenicah so se morali dnevno javljati na policiji. To je preprečevalo vsako možnost združevanja z revolucionarji v drugih krajih.

Ko so prizadeti ponovno odhajali v Španijo, so se odločili za pot preko Avstrije, Nemčije in Francije. Odšli so nekako v maju leta 1937. Gregorčič Ivan pa je ostal še vedno na terenu. Določen je bil, da širi propagando med naprednimi delavci za odhod v Španijo, kamor je tudi sam odšel v juniju istega leta, po nenadni odločitvi. Za pot si je izbral smer Avstrija – Češka – Francija – Španija. Vendar na poti ni imel sreče. Na Češkem je o svoji emigraciji in odhodu v Španijo govoril preveč odkrito, ker je mislil, da je Češka zelo napredna dežela. Prišel je v zapor, v Češke Budjevice ter bil celo obsojen na 10 dni zapore. Dobil je odlok, da v 3 dneh prekorači češko mejo. Izbral si je najkrajšo pot, nazaj proti Avstriji. Vso pot je prehodil peš. Pri prehodu meje Češka – Avstrija ni imel večjih težav, ker se je lahko poslužil pismenega ukaza, da mora v treh dneh Češko zapustiti. Iz Avstrije se je napotil proti Švici in prekoračil švicarsko mejo. V Švici je pri neki hiši zaprosil za kos kruha. Naletel pa je na slabe ljudi. Dobil je kruh, medtem pa so ga prijavili policiji. Bil je aretiran in zaprt v Sant Gallenu 3 dni. Policija pa ga je potem predala žirski policiji, kljub temu, da je bil že skoraj na francoski meji. Naslednji dan ga je naložil na motorno kolo švicarski policaj in ga

Skupina španskih borcev, ki je sodelovala v internacionalnih brigadah, med njimi tudi narodni heroj Jože Gregorčič

prepeljal prav do francoske meje in mu celo pokazal smer, kje bo najlažje prekoračil švicarsko mejo in prišel v Francijo. Policaj je posebej poudaril, da v Franciji ne sme povedati, da je prišel iz Švice, temveč naj se zagovarja, da je prišel iz Nemčije. Mejo je prekoračil nekako na tromeji Nemčija – Švica – Francija.

V Franciji je bil zanimiv politični položaj. Emigrante raznih nacij so na eni strani preganjali, na drugi strani pa podpirali, na kakršne ljudi je pač naletel t. j. na ljudi, ki so simpatizirali z revolucionarnim pokretom ali pa so bili fašistično usmerjeni. Tako v Franciji ni bilo priporočljivo reči, da si namenjen v Španijo. Hoditi je moral pretežno po hostah, hribih in stranpotih in se izmikati vsakemu večjemu naselju. Tudi v Franciji, kakor na vsej poti, ni naletel na organizirana tla, pač pa je bil odvisen predvsem od lastne iniciative. Našel je neke letake z revolucionarno vsebino, kjer je bila okrvavljena roka z napisom: »Il comunismo?«. Ta letak je za vsak slučaj spravil v žep z namenom, da bi pri prvem nesumljivem človeku z njim operiral. Tako je v prvi vasi vprašal tujca na cesti, kje bi lahko našel partijski komite. Ta ga je v začetku začudeno gledal, ker je verjetno mislil, da se norčuje. Naposled mu je pokazal bližnjo stavbo, kjer se je res nahajal ta komite. Pošteno se je najedel, dobil 10 frankov denarja in napitilo, kako pride do Lyona. V Lyonu je našel komite, ki ga je poslal z brzovlakom v Pariz. To so bile torej že organizirane poti, po katerih so se zbirali internacionalci raznih dežel za odhod v Španijo. Nekega dne so jih ponovno naložili na vlak in jih prepeljali do španske meje. V Parizu so dobili pri-

merno količino hrane za pot, ob meji pa so jih opremili s copatami in tako je skupina 80 internacionalcev prekoračila mejo Francija – Španija preko Pirenejev. V Španijo je prispel večinomoma peš, za kar je porabil 3 mesece, skupno z zaporom pa 4 mesece.

V Španiji so se ustavili najprej v Albacetti, kjer je bilo zbirališče internacionalnih brigad. Pot od Pariza do Albacette je bila že povsem organizirana in ne več vezana na peš hojo in tvegano nevarnost aretacije. V Albacetti je bil dodeljen specialni edinici topničarjev. Nekega dne so čakali vlak, da bi naložili topove za pokret proti Teruelu. Prispel pa je vlak iz Teruela, poln vojaštva. Po Albacetti se je raznesla vest, da so prispeli »Dimitrovci«. Ker je že prej iskal vesti o svojem bratu in zvedel, da je v brigadi Dimitrova, je počakal na postaji. Prvi Slovenec, ki ga je spoznal, je bil Jeriha Viktor iz Ljubljane, bojni tovariš njegovega brata in njegov pomočnik pri mitraljezu. Na transportu sta bila v istem kupeju. Tako je pravzaprav med prvimi Slovenci, ki jih je srečal v Španiji, srečal brata Jožeta. Značilno je, da so ga primeri na vsej poti vezali na brata. Tako je bil že v Zürichu zaprt v isti celici, kot je bil verjetno na poti v Španijo tudi brat Jože, ker je tam našel njegov podpis prav nad posteljo, kjer je preupal. V trdnjavi Figueras je v dodeljeni sobi ponovno našel podpis brata Jožeta. Izgleda, da je bil res slučaj, da sta potovala skoraj po isti poti. Na postaji se ga je brat zelo razveselil. Najprej ga je primerno oštel, ker je zapustil teren, kljub nalogi, ki mu je bila poverjena. Pozneje pa ga je vseeno pohvalil, ker je junaško prehodil

vso dolgo pot od Jugoslavije do Španije.

Bataljon Dimitrov se je umikal iz Teruela v Badahos prav takrat, ko so bili topničarji namenjeni v Teruel.

Kot topničar je bil Ivan v dveh letih španske borbe na številnih bojiščih: udeležil se je borbe pri Teruelu, bil je pri Castelonu, na madridskem bojišču in v borbi za Baragos.

O nadaljnjih dogodkih v Španiji in Franciji pa takole pripoveduje:

»Na fronto pri Teruelu smo odhajali v težkih okoliščinah. Francinci so nas neprestano bombardirali. Zelo pogosto smo menjavali položaje in obstreljevali nasprotnikov položaj. Za nekaj časa smo se ustavili v neposredni bližini Teruela, na večji planoti in pripravili topove za akcijo. Da bi naše položaje prikrili sovražniku, smo jih pregnili s šotorskimi krili, ki so bila

rdeče barve. Na ta način sovražnik naših topov ni opazil, ker je bila tudi zemlja oz. ilovica rdečkaste barve. Na tem mestu smo se borili dva dni. Pomagali so nam tudi Čehi, ki so bili naši zavezniki. Nasprotniki so napadali iz zraka in nas neprestano bombardirali tako, da v bližnjem gozdu ni ostalo celo niti eno samo drevo. Protiavionski topovi, ki so jih imeli Čehi, so bili uničeni, v tej borbi pa so imeli sovražniki tudi hude izgube.

Na madridski fronti smo imeli ruske kamione, ki vlečejo zelo dobro, porabijo pa tudi precej bencina. V tistem času so se nasprotniki pripravljali na novo ofenzivo. Nahajali smo se v nekem oljčnem gaju. Nenadoma so začeli padati streli v našo neposredno bližino. Kmalu smo ugotovili, da sovražniki streljajo z dreves, kjer so zasedli svoje nenavadne položaje. Pomagali smo jim z močno protiofen-

zivo, da so se morali umakniti in oditi poraženi ~ bojišča. Na tej fronti je bilo mnogo razburljivih dogodkov, vendar vseh ne bi mogel opisati. Omenim naj samo veliko smolo, ki smo jo imeli s topovi. Bili smo neprevidni in nismo vedeli, kdaj se topovi ogrejejo in je treba s streljanjem prenehati. Tako so nam topovi eksplodirali in smo ostali brez njih, misleč da je sabotaza. Šele pozneje smo ugotovili vzrok teh eksplozij, pozneje pa smo bili bolj previdni.

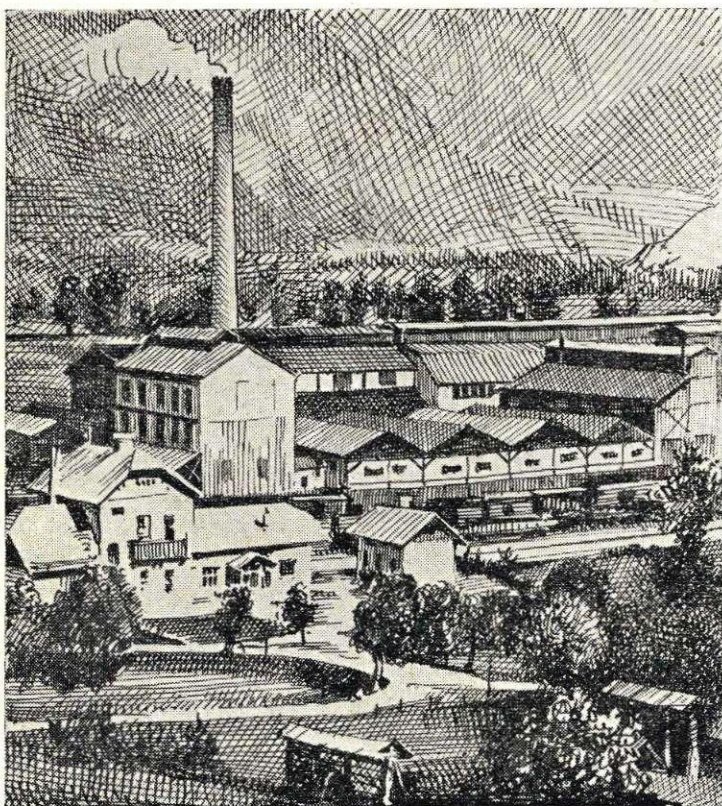
Na nekem drugem mestu, seveda na madridski fronti smo imeli veliko opravka z odstranjevanjem granate, ki ni eksplodirala. Bila je zelo velika in smo morali biti pri tem delu zelo previdni, kajti če bi eksplodirala, bi lahko napravila mnogo škode.

V tistem času smo imeli za glavnega komandanta Nemca. Ta nam ni bil po volji in po njegovi krivdi bi nas lahko

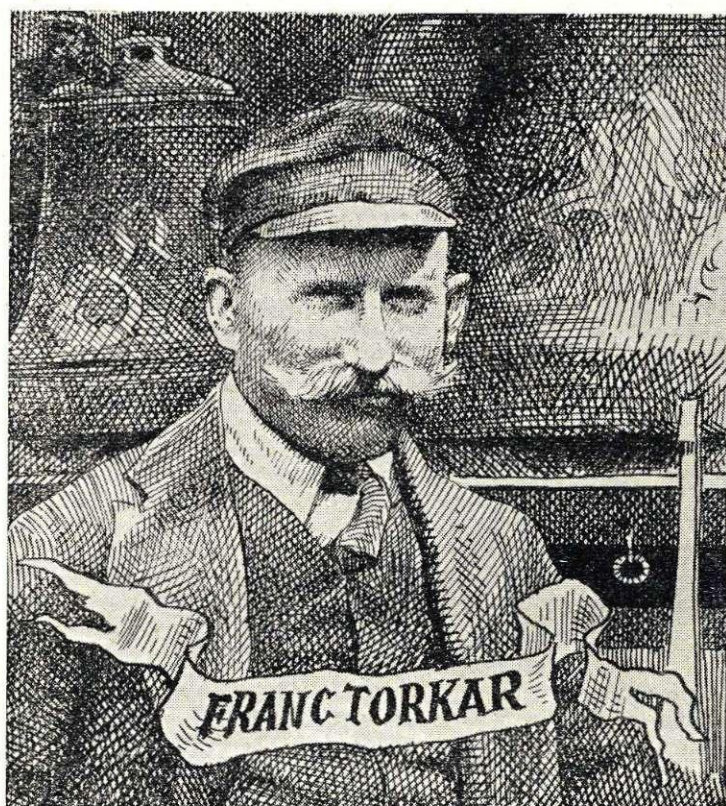
Piše Aleksander Rjazancev

Riše Jaka Torkar

73.

Tovarno, ki se je razprostirala ob blejski progi, so gradili ruski in italijanski vojni ujetniki. Vsi vojni ujetniki pri KID so bili pod nadzorstvom nadporočnika Emila Kleina. V času gradnje tovarne elektrod na Blejski Dobravi je KID dobila novega tehničnega ravnatelja – ing. Justusa Hoffmanna, metalurškega strokovnjaka iz Witkowitz, ki je zamenjal tedanjega tehničnega ravnatelja Avgusta Trappena. Tovarna elektrod je začela obratovati 4. aprila 1918. leta. Zaradi pomanjkanja delovne sile so zaposlili poleg ujetnikov še žene in mladoletnike. Nekateri delavci so premestili iz jeseniških in javorniških obratov.

74.

Katoliško, cesarsko-kraljeva Avstroogrška monarhija je za časa vojne pobrala s cerkva zvonove in jih porabila v vojne namene. Večji del pa jih je odstopila nekemu židu za predelavo v modro galico. Kranjska industrijska družba je izrabila ugoden trenutek in začela, poleg kokil za martinarno vlivati jeklene zvonove za oškodovane cerkve. Z vlivanjem zvonov je pričel takratni livarski mojster Franc Torkar, ki se je te veščine naučil v Škodovi tovarni v Plzinu. Za jeklene zvonove, za katere so nekateri menili, da se ne bodo obnesli z ozirom na glas in trpežnost, je nastalo čez čas celo veliko zanimanje tudi po drugih deželah Avstroogrške.

sovražniki opazili iz zraka ter nam onemogočili našo dejavnost.

Dogodki, ki sem jih opisal, so se dogajali pravzaprav na fronti med Madridom in Castelonom. Spominjam se, da smo ob neki priliki prevarili fašiste na zelo enostaven način. Traktor, ki smo ga uporabljali za prevoz topa, je nekaj časa vozil sem in tja ter delal velik hrup. Sovražniki so bili prepričani, da pripravljamo veliko ofenzivo in nas zaradi tega niso napadli. Namesto njih smo udarili mi in jih pognali v beg.

Na frontnem odseku pri Baragasu mi je ostalo v spominu več dogodkov. Omenim naj enega izmed njih in sicer borbo, v kateri je bil ranjen tudi naš soborec tov. Prevc. Padel je tudi neki Dalmatinec. Pred njim je že padlo v Španiji 9 bratov, sam pa je padel v moji neposredni bližini. Bil je dober fant in večkrat je igral violino, jaz pa kitaro. Tako sva v prostem času zabavala naše borce. Skoraj ni bilo dneva, da se ne bi spoprijeli s sovražniki. Prišel je tudi čas, ko smo morali zapustiti naše položaje in se umakniti proti Valenciji. Ko smo zapuščali fronto oziroma naše položaje, smo topove razstrelili, ker jih nismo hoteli pustiti sovražniku. Blizu Valencije sem bil v neki borbi ranjen v

glavo. Zato sem moral v bolnico v Denijo.

Tik pred Castelonom so hoteli odstaviti našega komandanta Mirka. Posredovali smo pri generalu in mu opisali trenuten položaj. Povedali smo mu, da se borimo z orožjem, ki smo ga odvzeli sovražnikom potem, ko smo svoje topove razstrelili. Močno smo se razveselili ukaza, da smo postali samostojna edinica in da se nam ne bo treba več podrediti ukazom skupne komande internacionalnih brigad, ki je bila v rokah že prej omenjenega nemškega komandanta. Ob tej priliki je šlo namreč za topove, ki so nam jih hoteli odvzeti Italijani, kljub temu, da smo jih mi v spopadu zaplenili sovražniku.

Razmere, ki so vladale v tem času na položajih pri Valenciji, so bile vedno slabše. Morali smo se sprijazniti z mislijo, da bo treba oditi ponovno proti Castelonu, kjer smo spet imeli hude boje s sovražniki. Dogajalo se je, da nismo imeli rezerv, medtem ko so sovražniki dobivali pogosto nova ojačenja in so zato tudi pogostejše napadali naše položaje.

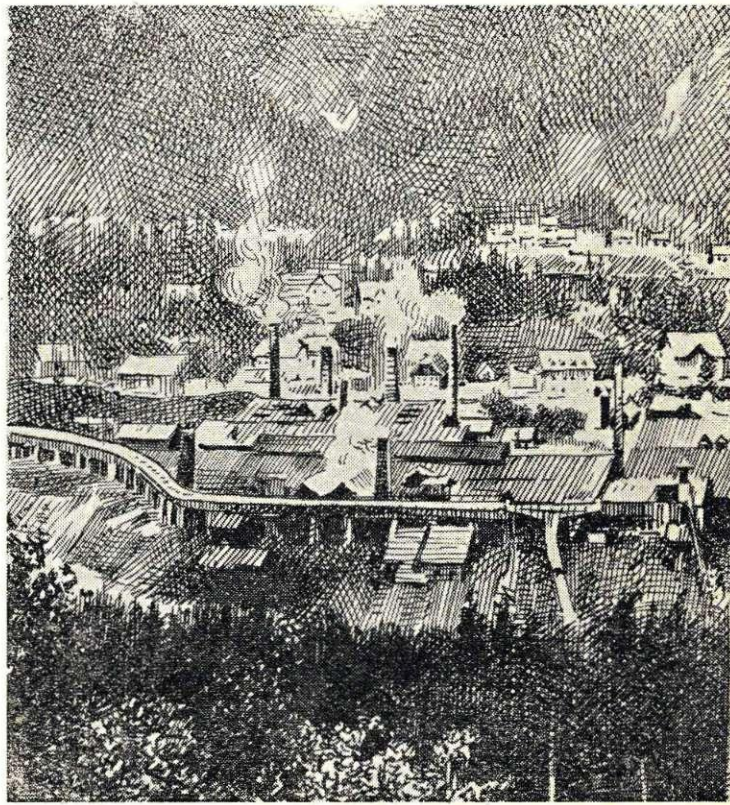
V tem času je na fronti med našimi vrstami že vladal nered. Ob takem položaju smo se začeli umikati v smeri proti Kastelonu. Med potjo smo imeli opravka tudi s preoblečenimi sovra-

zniki, ki so bili po narodnosti Marokanci. Z njimi smo hitro opravili. Na tem mestu pa naj omenim še težke poulične borbe v samem Kastelonu. Pot smo nadaljevali v smeri proti Valenciji. Prav v tem času je prišlo povelje, ki je bilo tako usodno za nas vse: »ŠPANIJO ŠPANCEM«. Namreč, predstavniki republike in Frankove bojujoče se stranke so se dogovorili, da naj Španci vprašanje oblasti sami rešijo; kdor bo zmagal, ta bo na oblasti, internacionalci pa naj zapustijo Španijo. Pot do Valencije je bila težka. Vseskozi smo bili opazovani in obstreljevani od sovražnikovih letal. Vzdož vse poti je bilo veliko mrtvih in imel sem srečo, da sem za las ušel smrti. V Valenciji smo se vkrcali na ladjo z namenom, da se odpeljemo v Barcelono. To ni bila enostavna naloga, vendar jo je kapitan ladje rešil, za kar smo mu lahko bili vsi navzoči samo hvaležni. Sovražnikove bojne ladje so nas čakale oddaljene od obale z namenom, da nas potopijo, v kolikor bi se odločili za to, da se prepeljemo po morju v Francijo. Toda naš kapitan je ukrenil drugače. Celo noč smo vozili, kolikor se je le dalo hitro, tik ob obali, skozi sam sovražnikov pas in šele v bližini Barcelone so nas opazila sovražnikova letala. Zadnji trenutek smo se izkrcali iz ladje in se zatekli v bun-

75.

Končno je delavstvo Jesenic in okolice dočakalo konec vojne. Delničarji in vodstvo KID, ki so bili nemške narodnosti niso mogli verjeti, da prav njihovi jekleni zvonovi po vseh farah Slovenije oznanjajo ljudstvu propad monarhije. 29. novembra 1918. leta je bil na Jesenicah ob proglasitvi velike skupne države Jugoslavije slavnostni obhod. Kmalu so se začeli vračati s front in kasarn domači fantje in možje, mnogo pa jih je ostalo tudi na bojnih poljanah. Delo v Železarni se je kmalu normaliziralo, življenje pa je bilo bedno, ker je vsega primanjkovalo. Žene so pri kmetih prosjačile in zamenjavale razne predmete za hrano.

76.

Z nastankom Jugoslavije — kraljevine SHS, je bila KID zaradi novih krivičnih meja ločena od Škednja in Bistrice v Rožu. Moderna žičarna in pletilnica jeklenih vrvi v Bistrici v Rožu, pa po koroškem plebiscitu v Avstriji. Udeležba Kranjske industrijske družbe, skupno z nemškimi plavžarskimi podjetji pri Georgijski rudarski družbi v Rusiji je propadla, kar je družbo veljalo 400.000 nemških mark. Za jeseniško Železarno so nastopile velike gospodarske izgube. Družba je ostala brez plavžev, edina rešitev so bile martinovke, ki so delale s starim železom in ga po vojni ni manjkalo.

ker, ki je bil v samem pristanišču. Ko so sovražniki opazili, da smo jih prevarili, so začeli z bombardiranjem pristanišča in mesta Barcelone. Posledice tega bombardiranja so bile strašne. Ranjencev in mrtvecev je bilo na kupe.

V Barceloni smo se internacionalci zbrali na posebnem prostoru, kjer se je od nas poslovil predstavnik republike Španije in se zahvalil vsem udeležencem mednarodnih brigad za sodelovanje v boju za svobodo španskega ljudstva. Navzoč je bil tudi mehiški veleposlanik, ki je ponudil internacionalcem možnost, da se naselijo v njegovi državi ob dobrih pogojih. Nekateri so odšli tja, toda večina jih je ostala na mestu in se odločila za povratek v Francijo. Kljub temu, da francoska meja ni bila daleč, nas je čakala težavna naloga: odločiti smo se morali za pot preko Pirenejev. Potovali smo v manjših skupinah. Da si ohranimo življenje, smo si morali poiskati hrano, kakor smo pač vedeli in znali. Nikoli ne bom pozabil, kako smo hoteli skuhati neko jed, toda kmalu smo ugotovili, da smo namesto moke vsuli v kotel mleko v prahu.

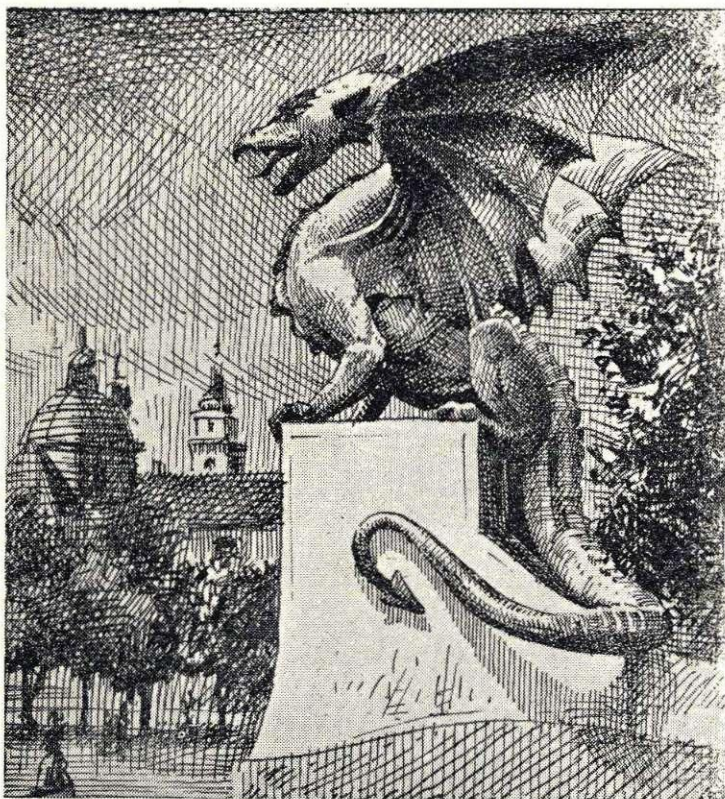
Končno smo le prišli na francosko stran. Tu so nas že čakali francoski žandarji, ki so nas hitro aretirali in odpeljali v taborišče Argeles sur Mer. Nekateri internacionalce, med njimi tu-

di mojega brata Jožo, pa so odpeljali v taborišče St. Ciprian. V že omenjenem taborišču smo si uredili življenje času primerno. Takoj smo vpeljali politično šolo in prav imajo tisti, ki pravijo, da so bila tovrstna taborišča v Franciji šole komunizma, z drugimi besedami rečeno, pravcate delavske univerze.

Iz taborišča Argeles sur Mer so nas odpeljali v taborišče Camp de Gurs. V tem taborišču smo seveda nadaljevali s političnim delom, toda naš bojni tovariš, sedaj generalmajor Dušan Kveder je ugotovil, da zaostajamo za Italijani, ki so tudi bili v tem taborišču, na področju ročnih spretnosti in umetnosti. Med Italijani sta bila tudi dva, ki sta iz ilovice delala različne kipe. Vsi so ju občudovali. Za to delo sem se odločil tudi jaz. V neposredni bližini naše barake smo postavili potrebno ogrado in začeli kopati ilovico, katero smo mešali s slamo. Moj brat Jože kar verjeti ni mogel, da mi bo ideja uspela, toda ko je bil kip Camkarja narejen do prsi, je le uvidel, da mislim resno in mi je nato skupno z ostalimi tovariši navdušeno pomagal. Kip Ivana Camkarja z iztegnjeno roko je bil visok 2.75 m, pozneje pa sem napravil še stisnjeno delavsko pest, visoko dva metra in pol. Za moje delo so se začeli zanimati

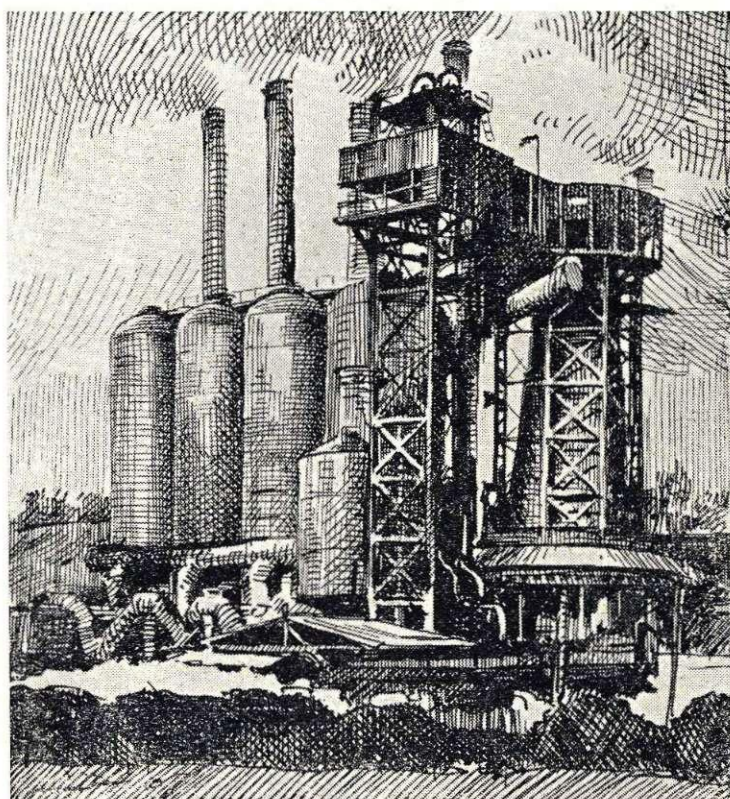
tudi drugi ljudje. Kmalu je prišla tudi nekakšna komisija, ki si je delo ogledala. Člani te komisije so bili prepričani, da sem kiparski umetnik; le težko sem jih prepričal, da sem samouk in da sta oba kipa prvo tovrstno delo v mojem življenju.

Vse to se je dogajalo v času, ko so Nemci že prodrli v Francijo preko Belgije in prevarili Francoze in njihovo znamenito Maginotovo linijo. Nemci so že zavzeli Pariz in velik del Francije, toda področje, na katerem je bilo naše taborišče in pa taborišče Argeles sur Mer, pa so pustili maršalu Petainu in njegovim žandarjem. Končno smo morali zapustiti taborišče Camp de Gurs. Spet smo se vrnili nazaj v prejšnje taborišče. Naposled so prišli v taborišče tudi Nemci, ki so nas hoteli pridobiti zase in nam obljubljali vse mogoče, samo da bi jih ubogali. Toda niti Francozi, niti Nemci niso uspeli. Končno sem se odločil za pobeg iz taborišča. Z menoj sta bila še dva druga internacionalca. Oba sta znala hrvatsko, vendar sem se zaradi konspiracije odločil, da se bom izdal za Italijana. Na nekem večjem križišču pa se nismo mogli zediniti za nadaljevanje poti. Predlagal sem, da bi se izogibali raznih čakalnic in obljubljenih krajev, toda oba moja sopotnika sta predlogu nasprotovala. Ker

77.

Navzlic pomanjkanju je KID 1921. leta predvidela 2.452.416,87 kron za nedovršene stavbe in industrijsko opremo. Družba je iskala nova tržišča doma in na tujem. V glavnem mestu Slovenije, v Ljubljani je bil 1921. leta prvi velesejem, ki se ga je udeležila tudi Železarna. To je bila lepa priložnost, da se KID uveljavi v Jugoslaviji, kot največja železarska industrija, s svojimi povojnimi izdelki. Po vsem svetu poznane zrcalovine in ferromangana ni mogla več razstavljati kot nekoč, pač pa jeklarske in livanske izdelke. Med obiskovalci ljubljanskega velesejma je bilo največ zanimanja za lepo okrašene zvonove. Jeseniški kovinarji so tokrat ponovno dokazali, kaj zmorejo.

78.

Od jeseniške železarne so Italijani, ki so imeli največ delnic pri KID, dobili 1924. leta vse naprave v Škedenju za sramotno ceno. Sklep upravnega odbora (italijanska majoriteta) je določil prodajo Škedenja Italiji za 1.800.000 lir. Omenjeno vsoto so pozneje korigirali na 2.000.000 lir, kar je znašalo 5.000.000 jugoslovanskih dinarjev. Škedenj je bil žrtvovan Italiji zato, ker je »Boden Kreditanstalt« na Dunaju dala svoj delež od KID dunajski vladi takoj po vojni za nabavo živil v Italiji, za preprečitev lakote in nezadovoljstva pri avstrijskem ljudstvu. Jesenice so bile geografsko sicer jugoslovanske, po lastništvu kot Železarna pa italijanske.

sem se moral pokoravati večini, smo po njihovem predlogu odšli v čakalnico na železniški postaji. Toda ni minilo dolgo, ko so nas aretirali orožniki in nas nato odpeljali v zapor. Tudi tu sem se izdajal za pripadnika italijanske narodnosti, vendar so nas spoznali po slanini, ki smo jo imeli s seboj, enako razdeljeno. V zaporu sem bil skupno z nekim poljskim Židom, ki se je izdajal za udeleženca španske državljanske vojne. Pot smo nadaljevali v mesto Brest. Tu smo prišli v roke Nemcem. V Brestu je bil z menoj zaprt še neki Slovenec, doma iz Ljubljane, pisal se je Karl Barle.

Kljub temu, da sem nasprotoval, je napravil usodno napako in pisal domov svojemu očetu, nakar so ga Nemci odpeljali in ustrelili. Zvedeli smo, da nas Nemci nameravajo odpeljati na otoke smrti, ki so bili tik ob obali v neposredni bližini obmorskega mesta St. Malo. Res so nas Nemci odpeljali v to mesto, tu pa se mi je posrečilo pobegniti k francoskim partizanom. S tem sem izpolnil malogo, ki nam je bila odrejena, da naj se ne vračamo domov, pač pa naj se pridružimo francoskim partizanom. Pri francoskih partizanih sem ostal do začetka invazije zaveznikov na francosko obalo.»

Op. ur.: To je le nekaj izvlečkov iz razgovora, ki smo ga imeli s španskim borcem Ivanom Gregorčičem na Jesenicah. Ogromnega gradiva, ki obsega njegove spomine, nismo mogli v celoti objaviti v naši reviji, zapiski pa bodo ohranjeni v muzeju NOB Jesenice.

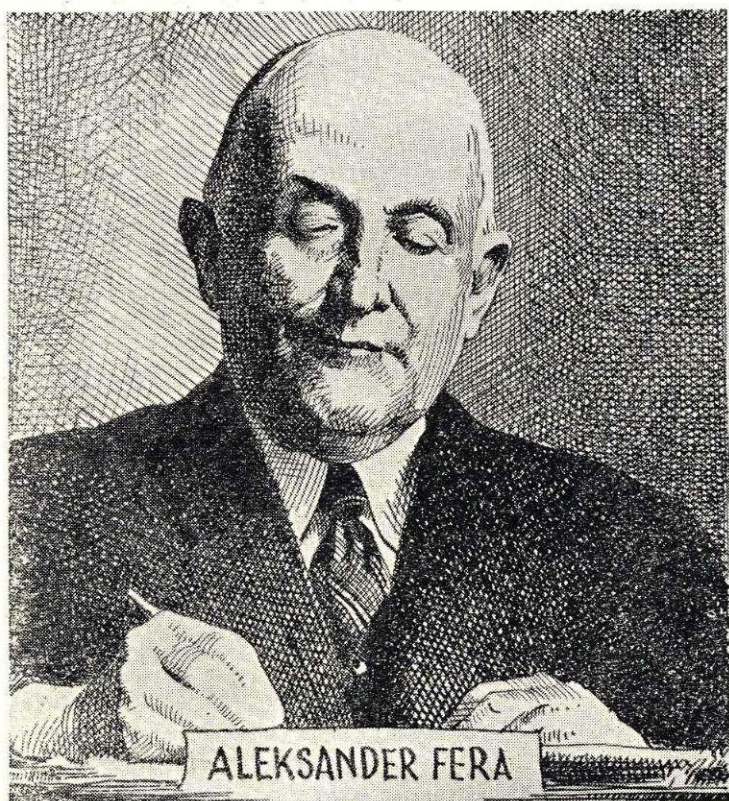
Ivan Gregorčič se je po drugi svetovni vojni spet vrnil na Jesenice in se udeleževal zelo agilno v družbenem in političnem življenju. V našem kolektivu je bil zaposlen kot bolničar na rešilni postaji, toda v zadnjem času je rahlega zdravja, zato tudi ne more več opravljati svoje službene dolžnosti.

Jože Savli

Puščava na Mangartu

Minilo je že delj časa odkar se je skupina jeseniških planinskih veteranov odločila, da se pokloni zahodnemu glavarju obmejnih stražarjev, mogočnemu Mangartu, preden se le-ta zopet ogrne v svoj častitljiv bel plašč.

Mlada jutranja zarja je osvetljevala čudovite trentarske gore in okoliške dvatisočake, ko smo šli čez sedlo Vršič. Osvežujoč jesenski hlad nas je hladil. Ozirali smo se v dolino Soče in zgornjo dolino Trente. Kmalu pod Šupco smo zagledali nad Turenco kraljujočega Kugyja, ljubitelja Trente, ki je že kot mlad fant s prof. Rudolfom Baumbachom prišel iz Trsta v Trento. Že v svojem sedemnajstem letu je bil na vrhu Triglava. Očaran

79.

Italijani — najmočnejši delničarji jeseniške železarne, med njimi upravni svetniki: Alessandro Ferra, Conte Antonio Conestabili della Staffa, Conte Carlo Paravicino itd., so le redkokdaj prišli na Jesenice. Najvidnejši mesti pri KID sta imela predsednik upravnega odbora Alessandro Ferra in podpredsednik Avgust Praprotnik vse do leta 1929. Vsa povojna leta se za razvoj železarskih Jesenic niso zanimali, zanje so bile važne dividende, ki so se ustvarile v jeseniških in javorniških obratih. Po letu 1929 pa je za jeseniško železarno in delavstvo nastopilo novo obdobje — novi gospodarji. Italijanski kapital je zamenjal nemški.

80.

V jeseni 1929. leta sta Nemca, brata Westtna, celjska industrialca pokupila od Italijanov delnice jeseniških in javorniških obratov. Tako je KID prešla iz italijanskih rok ponovno v nemške roke. Nova lastnika sta dobro vedela, kaj pomeni železarska industrija v »agrarni« Jugoslaviji. Ugodni trenutek je bilo treba hitro izkoristiti in si pridobiti monopol nad jeklom. Skupno s celjskimi obrati sta Westtna pridobila na Gorenjskem 1528 hektarov zemlje. Obrati na Gorenjskem so bili sicer za časa Italijanov zanemarjeni, kar pa nova lastnika ni motilo. Kmalu je Westnov koncern uvidel rentabilnost investicij v jeklarški industriji in pričel z razširitvijo obratov.

Log pod Mangartom – Koritnica, v ozadju Jalovec

Foto: Jaka Čop

nad lepoto gorskih velikanov je bil pozneje stalen gost Trente, njenih vrhov in planin. Občudovali smo izvir Soče, ki se nam je zdel s svojo smaragdno vodo tako tajinstven. Ob plošči gorskih vodnikov smo obujali spomine na dobo planinstva v Trenti. Tudi alpinetum Juliana smo si ogledali in pred Tožbarjevo domačijo temeljne kamne leta 1578 zgrajene Atemssove fužine, ki pa je po 200 letih nehala obratovati. Na Logu smo se pri Baumbachovi koči za trenutek ustavili (odprta je bila 10. julija 1881) in obiskali planinski muzej. Nato smo nadaljevali pot čez Markov most, ob globoki strugi Soče. Zgodovina nam pripoveduje, da je bilo nekdaj v bovški kotlini več jezer. Ledeniki pa so pokrili ta jezera. Po zadnji ledeni dobi, pred okrog 150.000 leti, pa je Soča usmerila svoj tok proti jugu in je tekom tisočletij izdolblja svoje sedanje korito.

Prvi jutranji žarki so posrebrili stene Rombona in Kanina in družba, ki je postajala vse bolj živahna, se je večkrat ozrla proti nebu, na katerem so bili pepelnati oblaki, obrobjeni z ognjenimi robovi.

Nekdaj je bil Rombon poraščen z gozdovi in pašniki, ki pa so jih pastirji z ognjem uničili. Kronika nam pripoveduje, da so bili stalni prepiri zaradi paše na Rombonu in Kaninu med Bovčani, Rezijani in Trbižani, dokler ni leta 1583 cesar Ferdinand izdal prvi gozdni zakon.

Zanimivo turistično mesto Bovec se je že kopalo v soncu, ko smo se mu približali. 20 bovških grofov

je 250 let gospodovalo in se prepiralo za oblast s Tolminom. Prvi je bil leta 1509 vojvoda Brimberški, zadnji pa leta 1777 Johann Babtart. Graščino poleg cerkve je sezidal baron Janez Andrej iz rodbine Zemlerjev, glavar od leta 1675 do 1690.

V stari trdnjavi v Klužah so še dokumenti zgodovinske preteklosti. Zgradili so jo Benečani leta 1470, ko so bili na višku svoje moči. Ker pa je bila lesena, jo je pozneje dal grof Filip Gera leta 1613 pozidati. Nemci so jo imenovali Thalberg; stalno je čuvalo to strateško točko 60 vojakov, 6 topov in 12 strojnic.

Postojmo za hip in odprimo knjigo zgodovine. Spomladi leta 1799 so Francozi usmerili svoj osvaljni pohod ob Soči navzgor. V Klužah je imel poveljnik trdnjave, Köblos 500 grenadirjev. Ko so Francozi 22. marca začeli oblegati trdnjavo, so Avstrijci sprevideli, da se ne bodo mogli dolgo ustavljati sovražniku, zato so sklenili ponoči razkriti lesen most preko 160 m globokega prepada. Ker je bilo v trdnjavi ponoči vse tiho in mirno, so Francozi mislili, da so jo Avstrijci zapustili. Odločili so se, da jo bodo zavzeli še tisto noč in krenili proti razkritemu mostu. Eden za drugim so padali v globino. Tudi bobnarja je zadela ista usoda. Nenavadni odmev bobna pa je opozoril Francoze, da nekaj ni v redu. Posvetili so in opazili zvijačo. Za zlato so dobili v Bovcu nekega pastirja, izdajalca, ki jim je pokazal stezo in jih pripeljal na višino nad utrdbo, od koder so še isto noč nadaljevali z obstreljevanjem. Avstrijci so sprevideli, da jim ni pomoči. Posadka se je predala sovražniku ob enih popoldne, 23. marca. Še dolgo vrsto let za tem je Koritnica nosila iz struge zarjavelo francosko orožje.

Prijazno je naselje Log pod Mangartom v prostorni kotlini med mogočnimi vrhovi Bricla, Jalovca, Mangarta, Jerebice, Črnelske Špice in Velikega Vrha. Naselbina je prastara, že Rimljani so izbrali to idilično gorsko dolino za svojo postojanko. Imela je le nekaj hiš in označene razdalje od Ogleja 45 milj, to je 66 km, imenovali so jo Larice (pri Mecesnu). Leta 1909 so domači rudarji skopali 480 m dolg predor v Rabeljski rudnik, 60 rudarjev se je s podzemeljsko železnico skozi predor vozilo na delo.

V Črnutovi, nekdanji Adamovi gostilni smo se okrepčali in krenili v strme klance Strmca in uživali veličasten dih narave, očarujočo prelest naših večno lepih gora.

Ime Strmca je z velikimi črkami napisano tudi v zgodovini osvobodilne vojne. Vas je žrtvovala vse moške in o Strmcu danes vrtijo filme doma in v tujini, pišejo doživljaje in spomine o krutosti okupatorja. Kmalu za Strmcem štrlijo v zrak osamljeni, na pol porušeni zidovi. Kaj pa je to? Graščina? Ob 150-letnici predilskih dogodkov se za hip pomudimo še pri njih.

Leta 1809 je dobil stotnik Hermann Johann nalog, naj zgradi trdnjavo na Predilu, a še preden je bila dokončana, so prišli Francozi. V trdnjavi je bilo 35 vojakov Hrvatov, 9 topov in živeža ter vode za 6 tednov. Tri dni so Francozi obstreljevali trd-

njavo od vseh strani in pozivali k predaji. Hermann se je s svojimi vojaki boril kakor lev. Ob zgornji strani po grmovju so se Francozi približali trdnjavi. Šest tisoč mož je čakalo na napad. Vnel se je hud boj moža proti možu. Hrvatje so se branili in niso odnehali. Francozom se je posrečilo, da so prišli do lesene trdnjave in jo s smolnatimi venci zažgali. Iz trdnjave so planili branilci in Hermann z golim mečem v roki na čelu. Skušali so prebiti obroč in se rešiti v goro, toda Francozi so jih obkrožili. Zaradi številnih ran so izkrvaveli Hermann in njegovi tovariši, le nekaj se jih je potuhnilo med ranjence in so se rešili. Tako so že pred 150 leti krvaveli sinovi slovanske matere za tuje koristi. Postali smo pred spomenikom, ki jim ga je postavil cesar Ferdinand I. Ogromni s sulico preboden lev na svežnju polic vzbuja pozornost vseh obiskovalcev.

Predil ima pestro zgodovino; tu preko so prišli prvi naseljenci na Tolminsko, preko sta šli hunska in germanska vojska in pozneje Turki. Planina Predil je bila nekdanj samota, posejana s pašniki in le slaba gorska pot je vodila preko prelaza. Šele leta 1399 je dovolil posestnik Trbiža in Rablja popraviti cesto čez Predil v Bovec, ki je postala zelo važna in strateško pomembna. Trgovski promet je šel preko Predila. Pred Baumgartnerjevo gostilno (sedanja carinarnica), so vedno počivali vozniki s težko naloženimi vozovi, ki so potovali do morja, če so srečno ušli roparskim vitezom, ki jim je bilo ropanje dovoljeno. Zgodovina ve povedati, da je baron Volleti dne 17. novembra 1331 napravil v Čedadu z ogleduhi »špijansko« pogodbu. Pogodil se je s Pepetom iz Čedadu in Habudinom iz Tolmina, da bosta pazila, kje se nahajajo in zadržujejo trgovci. Za to sta dobila 20 solidov grossorium, to je 50 goldinarjev naprej, a 20 pozneje. Sklenili so jo pred notarjem in pričami.

Visokogorska alpska cesta na Mangartsko sedlo (2072 m) je dolga 12 km, vzpne se preko 24 ovinkov in serpentin, 19 mostičkov in 3 predorov, dolgih 40 do 300 m. Začeli so jo graditi v začetku septembra 1926 Italijani. Naša ljudska oblast jo je popravila in jo po 33 letih gradnje, 19. septembra 1959 slavnostno otvorila.

Prišli smo v tajinstveni gorski svet v Škrbino na Plazju, ki je bila zavita v gosto meglo. Koča je bila natrpana z izletniki. Zato smo se odločili, da gremo prej na vrh, po novo narejeni poti tolminskih alpinistov, (otvorjena 28. avgusta 1953). Po dobri uri hoje, polni užitek, smo dosegli svoj cilj — Mangart 2678 m. Čeravno obdani od goste megle, smo bili zadovoljni, razigrani in polni tihe notranje sreče.

Mangart je lep, od vseh strani zaokrožen stolec. Od rateške, loške in predilske strani strmo pada proti jugu, a poševno proti severu. Prvi, ki so prišli na Mangart, so bili brez dvoma pastirji. Prvi znani turist pa je bil ustanovitelj ljubljanskega muzeja grof Hohenwart dne 20. avgusta 1794 in nato prvi kustos istega muzeja Henrik

Trenta — v ozadju Grintovec

Foto: Jaka Čop

Freyer dne 5. avgusta 1836. Ob lepem vremenu je z Mangarta lep razgled.

Poslušajmo, kaj nam pripoveduje Freyer: »Predal sem se nadvse prijetnemu užitku, ki mi ga je vzbujal pogled v daljavo. Gledal sem proti Koroški, kjer so salzburški in tirolski ledeniki štrleli iz ostalih. Opiral sem pogled na vse strani in užival sijajen razgled. Veličastna panorama, vzvišena nad vsemi gorami, ki se pojavljajo v temnih nižinah, kakor griči in krtine. V prijetni tišini sem slišal kladiva iz Kosovih fužin v Beli peči!«

Ker je bil prehod dovoljen po severni strani, smo si ga zaželeli ogledati. Na Belopeški poti, ob krivični meji, samujejo zarjaveli klini in čakajo boljših časov. Čakajo dobrih planincev, da obnovijo prvo pot na Mangart. Pod sončnimi žarki se je megla razpršila in dvignila. Pred nami sta se bleščali Belopeški jezери. Ne daleč od nas so moleli svoje vrhove v nebo, Montaż, Viš, Višarska glava, Beraški križ in drugi okoliški vrhovi. Očarani smo bili nad nenavadnim razgledom.

Mangart je postal naš Veliki Klek (Grossglockner). Tisoče in tisoče obiskovalcev se bo vsako poletje pripeljalo v svojih vozilih po najvišji alpski cesti nanj. Tisoče nežnih cvetic je že naprej obsojenih na smrt. Končale bodo svojo kratko življenje v torbica brezvestnih ljudi ali na smetiščih. Kaj kmalu bo postal naš Mangart prava puščava, opustošena gora, brez cvetja.

Šport v našem kolektivu

Ze več let člani našega kolektiva sodelujejo na medobratnih športnih igrah, ki jih prireja in vodi komisija za šport pri Izvršnem odboru sindikalne organizacije. V lanskem letu so bile vključene sledeče športne panoge: odbojka, šah, kegljanje, namizni tenis, streljanje, atletika in plavanje. Največji poudarek pri teh športnih medobratnih igrah je v množični udeležbi članov našega kolektiva. Zanimivo je dejstvo, da je v športnih medobratnih igrah sodelovalo v lanskem letu 2252 članov našega kolektiva ali 32,4 %. Pri tem pa je treba omeniti, da so nekateri sodelovali v več panogah in zato ta podatek ni popolnoma realen. Najnižjo udeležbo v lanskih igrah v odnosu na stalež je imel obrat Elektrodni oddelek in sicer 5,2 %, kar pa je razumljivo, saj je v obratu zaposlena pretežno ženska delovna sila, ne velja pa to za martinarno, ki je sodelovala samo s 6,5 % svojih članov. Torej čeprav je odstotek sodelujočih z ozirom na ves kolektiv razmeroma visok, se ne more preveč pohvaliti z množičnostjo, ker gre to precej na račun res množične udeležbe iz obratov elektrodelaavnice, mehanične delavnice in livarn, ki so dosegli 174,7 %, 120,5 %, 158,6 % na njihov stalež in je torej skoraj vsak njihov zaposleni sodeloval v dveh disciplinah. Prav tako množičnost bi morali v bodočnosti doseči tudi v martinarni, Javorniku I., jeklovleku in glavni pisarni, kjer je bil odziv najslabši.

V medobratne športne igre pa v lanskem letu in tudi letos ne bo vključen nogomet, ki je verjetno najbolj razširjena športna panoga, obenem pa tudi zvrst, ki ima lahko včasih poleg dobrih tudi mnogo slabih vplivov.

Poleg medobratnih iger se športniki našega kolektiva udeležujejo še na raznih drugih tekmovanjih kot ekipa Železarne, od katerih so najpomembnejše metalurške športne igre. Prav sedaj so v teku priprave za postavitve ekipe za letošnje metalurške športne igre, ki bodo verjetno v Ravnah na Koroškem. Od ostalih srečanj je treba omeniti srečanje z ekipo Litostroja v juniju, srečanje košarkašev z delavskim športnim klubom ASKŌ Villach in udeležbo naših avtomobilistov na vožnji v počastitev 20-letnice vstaje.

Komisija za šport pri Izvršnem odboru sindikata pa si prizadeva, da bi tudi v našem podjetju uvedli športno rekreacijo. Namen športne rekreacije pa je vsekakor mnogo večji in daleč presega okvir sodelovanja članov kolektiva le na nastopih za razna obratna tekmovanja in medobratne igre.

V mnogih naprednih državah so to takozvano športno rekreacijo že močno razširili in se razvija na znanstveni osnovi. Kaj je sploh športna rekreacija? Pod tem nazivom mislimo **obnovo moči** oziroma način, kako delavcu in uslužbencu nadome-

stiti med delom izgubljeno fizično in psihično moč, kar je potrebno vsem članom kolektiva. Znanstveno je ugotovljeno, da se to lahko doseže s pomočjo različne športne aktivnosti v prostem času, na kolektivnih izletih in tudi med delom. V nekaterih državah priporočajo in so že začeli izkoriščati odmor med delom za razne dopolnilne športe, ker je dokazano, da ne le počivanje, ampak še bolj gibanje mišic, ki pri delu niso aktivne, pozitivno vpliva na utrujene mišice.

Take so torej zamisli in naloge komisije za šport, ki pa zahtevajo še mnogo večjo množičnost in presegajo njene možnosti. Zato bi morali tudi v našem kolektivu imeti zares množičen in uspešen razvoj posebnega človeka — strokovnjaka, ki bi strokovno pravilno sodeloval in vodil organizacijo take aktivnosti. Tako se bomo tudi mi priključili tistim kolektivom, ki danes že uvajajo športno rekreacijo in so tudi že dosegli na tem področju lepe uspehe.

Koledar najvažnejših dogodkov v NOB

17. julija 1941 je bila pod Malim Gregorjevcem na Jelovici ena najpomembnejših konferenc KPJ na Gorenjskem. Na tej konferenci je bil sprejet sklep o oboroženi borbi proti okupatorju. Hkrati je bil celoten teritorij razdeljen na tri okrožja: jeseniško, kranjsko in kamniško okrožje.

27. julija 1941 so se zbrale na Mežakli partizanske skupine iz Obrance, Hrastnika in Mirce. Iz teh skupin je bila ustanovljena Cankarjeva četa, sestavljali pa so jo v glavnem jeseniški delavci.

28. julija 1941 je bila na Obranci na Mežakli ustanovljena Cankarjeva četa. Komandir čete je bil Polde Strazišar, komisar pa France Potočnik.

31. julija 1941 — Tega dne so borci Cankarjeve čete izvršili prvo diverzantsko akcijo. V Mostah pri Žirovnici so minirali oba cestna mostova. Akcija je uspela le na spodnjem cestnem mostu, ki so ga zgradili Italijani, medtem ko je glavni cestni most utrpel le majhno okvaro.

17. julija 1942 so Nemci izselili iz Hrušice 50 družin v izseljeniška taborišča.

25. julija 1942 je prva četa Cankarjevega bataljona napadla nemški luksuzni avtomobil na Belem polju nad Hrušico. Ubila sta bila dva višja nemška oficirja in en vojak, eden pa je pobegnil. Avto je bil popolnoma uničen.

27. julija 1942 so se Nemci maščevali zaradi že omenjenega napada na avtomobil na Belem polju. Ustrelili so 46 talcev, v glavnem domačinov, nekaj pa jih je bilo tudi iz drugih krajev.

19. julija 1944 je Prešernova brigada mobilizirala na Jesenicah okoli 400 borcev, predvsem v ujetniških barakah. Akcija je bila izdana in je zaradi tega prišlo do borbe z okupatorji vrh Mežakle. Kljub temu je bila akcija uspešno izvedena.

1. avgusta 1941 so se borci Cankarjeve čete prvič sprijeli s sovražnikom na Obranci na Mežakli. V tej borbi sta padla prvoborca Ferdo Koren in Viktor Arzenšek.

Revija Zelezar — Izdaja Zelezarna Jesenice — Odgovorni urednik: Stane Tušar — Tehnični urednik: Edo Zagar — Ureja uredniški odbor: predsednik Franc Pogačnik, korektor Remigij Noč, člani: inž. Avgust Karba, Milan Polak, Janko Burnik, Štefan Nemec, Ivo Ščavničar, Leopold Lomovšek, Tone Jasnič, Zivan Vovk — Naslov: Uredništvo Zelezarja — Zelezarna Jesenice, telefon številka 394 — Tisk: CP »Gorenjski tisk« v Kranju. Slika na naslovni strani predstavlja diverzantsko akcijo pri miniranju železniške proge pod Kočno.